

POMOGÁTS BÉLA

Egy esztendő irodalmi élete (1956)

(Bevezetés) A közelmúltnak mintha két magyar történelme volna: az egyik könyvekben és tankönyvekben leírva mindenkinek a rendelkezésére áll, a másik elfelejtett és elzárt újságlapokon, gépírási fogalmazványokban és mindenekelőtt a kortársak emlékezetében rejlik, s csak ritka alkalommal, többnyire szűkebb körben mutatja meg igazi arculatát. A két történelm: a „hivatalos” és a „rejtőzködő” sok esetben békésen megfér egymással; az a két kép, amelyet a „történelmi jelenidőről” egyfelől az évtizedeken keresztül nagy nyilvánosság előtt dolgozó történelmi ismeretterjesztés és publicisztika, másfelől a (túl)élők emlékezete fest, nyugodtan egymásra montírozható: a karakteres vonások nagyjából megfelelnek egymásnak, és csak apróságok mutatják, hogy a történelmi tudatban repedések találhatók. Persze ezért a lényegi egybeesésért valamikor, esetleg nem is nagyon régen, igencsak meg kellett küzdeni, hiszen például az úgynevezett „ötvenes évek” megítélése sem volt ugyanaz a „hivatalos” és a „nemhivatalos” történetírásban néhány esztendeje. Máskor a két kép között szembeszökőbb eltérések találhatók, mintha nem is ugyanarról a történelmi eseményről, nem is ugyanazokról a történelmi egyéniségekről volna szó: van egy kép, amelyet hivatalos pecsétek próbálnak hitelesíteni és van egy másik, amelyet a mindennapi emlékezet azonosít, mi több, nemcsak az emlékezet, hanem a jelenig érő tapasztalat. Ilyen „kettős” képünk van 1956-ról, éspedig nemcsak az októberi népfelkelés tizenkét napos történetéről, hanem a megelőző és soron következő hónapok eseményeiről is.

Természetesen nemcsak az országos politika mozgásairól, a magyar íróársadalom akkori szándékait és tevékenységét ugyancsak két, egymásnak szögesen ellentmondó kép mutatja be. A „hivatalos” megítélések, ha nem is abban a szélsőséges és erősen leegyszerűsítő értelemben, mint a népfelkelés veresége után közrebocsátott úgynevezett „fehér könyvek” és különféle propagandafüzetek, amelyeknek egy része hamarosan ugyanúgy a „zárolt” kiadványok sorsára jutott, mint az október végén megjelent újságok, nos, a „hivatalos” megítélések lényegében mindmáig „ellenforradalmi” vagy legalábbis „revizionista” nézetek hangoztatásával vádolták meg a magyar íróársadalom nagy részét és legkiválóbb egyéniségeit. Véleményem szerint, ha most valóban a történelmi tények és dokumentumok tükrében kívánjuk tanulmányozni és megítélni az akkori idők eseményeit, mindenekelőtt fel kell idéznünk az irodalmi élet megnyilatkozásait. Az 1956-os esztendőben napvilágot látó irodalompublicisztikai írások és írószövegségi állásfoglalások, valamint az akkor zajló viták tanúsága szerint a magyar íróársadalom egyáltalában nem kívánta az „ancien régime” restaurálását, de még nyugati mintájú polgári demokráciát sem követelt. A magyar írók, miközben radikálisan léptek fel a sztálini modellben megvalósult „szocializmus” egész politikai és művelődéspolitikai berendezkedése és közelebbről a Rákosi Mátvás nevéhez fűződő terrorisztikus diktatúr-

ra ellen, következetesen védelmezték az 1945 után megalapozott demokratikus vívmányokat, és a nemzeti függetlenség, valamint a demokratikus szocializmus távlatában látták az ország társadalmi és politikai újjászervezésének lehetőségét.

Mindezt irodalomtörténeti dokumentumok egész tömege támasztja alá, a következőkben ezeket a dokumentumokat szeretném ismertetni, illetve, tekintettel arra, hogy az akkori idők újságcikkei, írószövegségi vitái és állásfoglalásai nehezen megközelíthető újságokban vagy éppen gépiratos jegyzőkönyvekben rejtőznek, bővebb idézetek segítségével bemutatni. Ezek a dokumentumok nemcsak a népfelkelés viharos napjaiból valók, az egész 1956-os esztendőt átfogják, pontosabban azt a nagyjából tizenegy hónapos időszakot, amelyben mind gyorsabban bontakozott ki a súlyos történelmi dráma eseménytörténete: a szovjet párt XX. kongresszusától a tavaszi-nyári „olvadáson” és az őszi felkelésen, majd ennek leverésén át a magyar írószövetség tevékenységének felfüggesztéséig, az 1957-ben megindult íróperekig.

(Az irodalom szabadságharca) Amikor Nyikita Szergejevics Hruscsov a szovjet párt XX. kongresszusán felolvasta nevezetes beszámolóját, amelyben számot vetett a Sztálin által bevezetett önkényuralom borzalmaival, a magyar irodalmi élet már évek óta küzdött a sztálinizmus hazai helytartói ellen. Az úgynevezett „íróellenzék” 1954-1955 folyamán alakult ki, elsősorban Nagy Imre júniusi kormányprogramjának és az általa képviselt demokratizálási politikának a védelmében, s abban a nehéz küzdelemben edződött meg, amelyet a Rákosi Mátyás és Hegedüs András nevéhez fűződő „visszarendezési” politika, mondhatnám így is: resztalinizáció ellen folytatott. Ennek az íróellenzéknek a fellépését nemcsak az motiválta, hogy résztvevői megdöbbenek a kirakatperek abszurd szörnyűségein, és csalódással vették tudomásul azt a szinte totális gazdasági, politikai és erkölcsi csődöt, amelybe az ország jutott; az irodalompolitika gátlástalan voluntarizmusa még azokat a kommunista írókat is a Rákosi-féle politika ellen hangolta, akik korábban – a két világháború között, idehaza vagy emigrációban, illetve a háború utáni években – őszinte meggyőződéssel és lelkesedéssel sorakoztak fel a pártvezetés mellett. Ahogy Cs. Szabó László mondotta: „Égbekiáltó bürokratikus butaság, kicsinyes komiszkodás, pimasz írástudatlanság, önhitt és szájas műveletlenség, türelmetlen vaskalaposság, folytonos zaklatás, megalázás és nyílt kufárkodás kellett ahhoz, hogy beteljen a mérték, s bomlásnak induljon Zsdanov engedelmes balettkara.”

Az „íróellenzék” tevékenysége 1954-1955-ben bontakozott ki, elsősorban annak az ellentámadásnak a hatására, amelyet Rákosi és csoportja intézett a Nagy Imre által bejelentett és megindított reformok ellen. 1956 irodalmi vitáit közvetlenül az a memorandum vezette be, amelyet a politikai és irodalmi élet több vezető egyénisége (Haraszi Sándor, Losonczy Géza, Vásárhelyi Miklós és Gimes Miklós) dolgozott ki még az előző esztendő októberében, és Zelk Zoltán olvasott fel az írószövetség pártszervezetének novemberi gyűlésén. A memorandum a kulturális életben tapasztalt adminisztratív visszaélések ellen lépett fel, követelte *Az ember tragédiája* és *A csodálatos mandarin* újjólagos műsorra tűzését, Németh László *Galilei* című darabjának bemutatását, Benjámin László és Nagy László új versesköteteinek kiadását. „Véleményünk szerint – hangzott a memorandum szövege – a bajok, a helytelen nézetek leküzdésének, a kulturális alkotómunka kibontakozásának, a szocializmus építését szolgáló őszinte, hatékony felvilágosításnak egyetlen feltétele a népi hatalom, a népi demokrácia szellemétől áthatott szabad, őszinte, egészséges, demokratikus légkör. Az erőszakos, bürokratikus beavatkozások pedig éppen ennek a légkörnek a kialakulását teszik lehetetlenné. Szilárd meggyőződésünk, hogy amennyiben a központi vezetőség ennek a káros gyakorlatnak nem vet véget, kulturális életünk nemcsak hogy nem jut előbbre, hanem még azok az új, friss hajítások is elpusztulnak benne, amelyet népünk alkotóereje a felszabadulás után hívott életre.” A memorandumot a legismertebb, többnyire Kossuth-díjas írók, művészek és

publicisták, összesen ötvenkilencen írták alá; a többi között Déry Tibor, Háty Gyula, Benjámin László, Zelk Zoltán, Kónya Lajos, Devecseri Gábor, Kuczka Péter, Simon István, Juhász Ferenc, Karinthy Ferenc, Sarkadi Imre, Örkény István, Somlyó György, Vé-
szi Endre, Sipos Gyula, Nagy László, Mészáros Ági, Major Tamás, Bessenyei Ferenc,
Olty Magda, Várkonyi Zoltán, Gábor Miklós, Ruttкаи Éva, Fábri Zoltán, Szervánszky
Endre, Mihály András, Kadosa Pál, Losonczy Géza, Haraszi Sándor és Vásárhelyi Mik-
lós. (A memorandum szövege azóta több alkalommal is megjelent.)

A memorandumban foglalt követelések nem voltak radikálisak, a pártvezetés en-
nek ellenére megfélemlítő hadjáratba kezdett a szellemi élet ellen. Az aláírókat súlyos
politikai nyomásnak vetették alá, s ennek következtében Déry, Zelk, Benjámin, Aczél
Tamás, Haraszi, Losonczy, Vásárhelyi és Szervánszky kivételével mindenki visszavonta
aláírását. Az MDP Központi Vezetőségének novemberi ülése határozatot adott ki „az
irodalmi életben mutakozó jobboldali jelenségekről”. Ez a határozat a következőket ál-
lapította meg: „A párt- és népellenes nézetek a dolgok logikája szerint elérnek egy
olyan fokot, amikor széttépi az irodalom áruháját, melyben eleinte jelentkeznek, és
nyíltan igazi arcukat mutatják. Ez történt az írószövetség alapszervezetének november
16-i taggyűlésén, melyet egyes írók a párt és a népi demokrácia elleni támadásra hasz-
náltak fel. A munkásosztály és a dolgozó parasztság helyzetéről és életszínvonaláról ter-
jesztett burzsoá rágalomokat szajkózták. A bírálókat ürügyen ellenséges hangot ütöttek
meg vezető párt- és állami szervekkel és funkcionáriusokkal szemben. Tagadták a párt-
irányítás szükségét és jogosultságát az irodalomban. Erkölcsi nyomással és fenyegeté-
sekkel terrorizálni próbálták azokat a kommunista írókat, akik visszautasították a párt-
ellenes támadásokat.” A határozat még nyilvánosságra sem került, amikor a vasasszak-
szervezet székházában, ugyanott, ahol hat esztendővel korábban a Rajk-per főtárgyalá-
sát tartották, a budapesti pártbizottság úgynevezett „munkásaktívát” rendezett, ezen
Kovács István első titkár tartott uszító hangú beszédet az íróellenzék ellen. A megtorlá-
sok során Harasztit és Vásárhelyit kizárták a pártból, többen „utolsó figyelmeztetést”,
„szigorú megrovást”, illetve „megrovást” kaptak, mindennek következményeként a
proskribált írók nem tudták megjelentetni írásaikat, hallgatott róluk a sajtó és a rádió.
Annak viszont, hogy a novemberi párthatározat, amelyet Rákosi eredetileg „szigorúan
bizalmasként” kívánt kezelteni, az írók megfélemlítése végett mégis megjelent, az volt
a következménye, hogy az értelmiség széles rétegei szereztek tudomást az íróellenzék
küzdelméről, s állottak, legalábbis lélekben, e küzdelem mellé.

A téli hónapok csendes szorongásban teltek, az írók legfeljebb találgathatták, hogy
még mi mindenre készülhet a diadalittas rákosista vezetés. Az előjelek nem voltak ép-
pen kedvezőek: 1956 februárjában izgatás vádjával letartóztatták Erdős Péter újságírót,
s akkor sokan azt hitték, hogy ez egy nagyobb szabású értelmiségellenes hadjárat nyitá-
nya lehet. A letartóztatás másnapján ült össze a Szovjetunió Kommunista Pártjának
XX. kongresszusa, amelyen Hruscsov szenvedélyes szavakkal bélyegezte meg a Sztálin
által bevezetett terrorista önkényuralmat s külön is az értelmiséget sújtó indokolatlan
megtorlásokat. A Rákosi-féle vezetés, csakúgy, mint az íróellenzék vagy a Nagy Imre kö-
rül tömörülő politikai csoport, aligha sejtette, hogy milyen drámai fordulat bontako-
zott ki a moszkvai pártkongresszuson. Budapesten általános a zavar: az MDP Központi
Vezetőségének márciusi ülésen Rákosi a nyilvánvaló tények ellenére azt bizonygatja,
hogy a magyar pártvezetés már addig is a XX. kongresszus irányelveinek szellemében
dolgozott, s az Irodalmi Újság is meglehetősen semmitmondó írásokban reagál a kong-
resszus eseményeire. Aztán lassanként ismét felszakadnak az igazságkereső indulatok:
Szilágyi József, korábban debreceni rendőrkapitány, később Nagy Imre önkéntes titká-
ra és az 1956 utáni megtorlások egyik áldozata, egy párttaggyűlésen szóvá teszi Rákosi-
nak a Rajk-per kiagyálásában betöltött szerepét, március végén az írószövetség párt-

szervezetének taggyűlésén Lukácsy Sándor Júdásnak nevezi Rákosit, majd a XIII. kerületi pártaktíva ülésén Litván György, akkor középiskolai tanár e szavakkal fordul az elnökségben elhelyezkedő pártfőtítkárhoz: „a magyar nép nem bízik tovább önben!”. Közben pedig a Nemzeti Színház III. Richárd-előadásain a közönség viharos tapsal fogadja az Írnok rövid monológiáját, amely az önkényuralom bűneit sorolja el.

A szellemi élet szabadságharcát feltartóztatni most már nem lehet. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1956. március 26-án vitát rendeznek a pártosság fogalmáról, ez a vita hivatalosan az 1955 novemberében rendezett irodalomtörténeti kongresszus munkáját hivatott folytatni, valójában, legalábbis az eredeti elképzelések szerint a szellemi élet megrendszabályozásának céljait követi. A vitaülés anyagának, valamint a beérkező véleményeknek az Irodalmi Újság ad fórumot, s a kezdetben lagymatag eszmecsere egyszeriben felhevül: a felszólalók egymást követve adnak hangot a íróellenzék nézeteinek. Ettől kezdve az írószövetség lapja a Rákosi-féle önkényuralom ellen küzdő értelmiség elsőrendű fórumává válik, amelyen sorra támadják a politikai voluntarizmus és az ideológiai dogmatizmus egész rendszerét. Háry Gyula *Az emberi méltóság diadala* című írása az Irodalmi Újság május 5-i számában a szovjet pártkongresszusra hivatkozva lépett fel a „személyi kultusz” és a szektáriánus irodalompolitika ellen, majd elutasította a rákosista vezetés önvédő retorikáját is, amely ravasz fondorlatokkal próbálta elhárítani a XX. kongresszus által meghirdetett elvek hazai érvényesítését: „Újra meg újra halljuk manapság azt a magyarázatot, hogy a mi irodalompolitikánk is már 1953 júniusában szakított a személyi kultusszal és annak következményeivel, s csak az azután következő jobboldali torzítások akadályozták meg, hogy ez a javulás teljesen kibontakozzék. Nos - az irodalom kérdésében nagyon bajos lenne ezzel magyarázni a kialakult helyzetet. Hiszen jól tudjuk, hogy a júniusi határozatok irodalmi területen mihamar a leghevesebb ellengőzt kapták. Irodalmi téren a június sohasem lépett valóban életbe, a júniusi szellem legkisebb irodalmi megnyilvánulása is adminisztratív ellenintézkedéseket váltott ki. Miféle jobboldali torzítások kényszerítették erre az irodalompolitikát, hacsak nem az a nyolc-tíz versidézet, amelyet unos-untig ismételtgetnek, valahányszor adminisztratív beavatkozásokról van szó, és amelyeket mai, tisztultabb légkörünkben mindennek inkább érezünk, mint jobboldalinak? [...] Ideje, hogy őszintén és nyíltan felszámoljuk a haladó irodalomnak ezt a személyi kultuszból fakadó fékezését, és áttérjünk az irodalom állami és pártirányításának lenini módszereire, amelyek kétségtelenül az irodalmunk felvirágzásához fognak vezetni, a bátor kritika, a konfliktusok éles megvilágítása, az egyéniség felszabadítása, az írói igazmondás jegyében. Mindebből világosan leolvasható, hogy mi a legsürgősebb teendő: irodalmi életünk demokrati-zálása, felszabadítása a személyi kultusz mindent eltorzító hatása alól.”

Az igazmondás mint erkölcsi és politikai követelmény szabta meg a fellángoló irodalompolitikai viták menetét, nem véletlenül, minthogy a rákosista önkényuralom egyik legellenzenvesebb tulajdonsága az állandó hazudozás volt, aminek következtében társadalmi méretekben uralkodott el az emberek megtévesztése és manipulálása, s az elemi tényeket is a hamis propagandaszólamok ragacos masszája fedte el. Ezt a mindent elborító hazudozást leplezte le, s az igazság kimondását sürgette Tardos Tibor kitűnő írása, *A tengervíz sós*, amely az Irodalmi Újság június 16-i számában volt olvasható. A cikkíró Adam Ważyk lengyel költő egy ironikus versére hivatkozott, amely Fourier naiv utópiáiból kiindulva leplezte le a sztálinizmus hazug propagandaszólamait. „Az emberek nagy része - olvassuk - szenvedélyes igazságkereső. Közülük nem egy ezért lett forradalmár. A régi világban csupán egy-egy sejtjét és parcelláját ismerhette meg az őt környező társadalomnak, és áhítatosan álmodozni kezdett. Nemcsak Fourier szótt ábrándokat, hanem mindenki. Elképzelt magának olyan szép új világot, ahol az újságok őszintén beszélnek vele a maga hangján, a rádió tölcseréből saját ki nem mondott gon-

dolatait hallgatja, s a híradófilm vásznán megjelenik előtte az a titokzatos és kiismerhetetlen nagyvilág, amelyből egész életén át nyakló nélkül kívánt kortyolni. Egy idő után úgy érzi majd, hogy sok mindent tud, és csakhamar odáig jut, hogy mindenhez hozzá is szólhat. Józanul ítél, mert tájékozott. Levelei, amelyeket az újsághoz küld, többé nem névtelenek, hanem ellenkezőleg, megjelennek – állampolgári véleménye, amelyet egy és más gyülekezetben kifejt, nem elbocsátást von maga után, hanem megfontolt vitát és áldásos változást. Ez a jövő. Ha megcsináljuk. Vak lelkesedést, feltétel nélküli ügybuzgóságot senkitől sem várhatunk. A rosszul tájékoztatott emberek sohasem kormánypártiak. Egyedüli terület, amelyet minden kétséget kizáróan ismernek: saját soruk és viszontagságaik. Egyedüli probléma, amelyhez avatottan és erővel hozzászólni szoktak: saját egyéni helyzetük hova fordulása, saját eszközeikkel felderített saját univerzumuk. Szegényes világ, amelyet ráadásul tőlük gyakran még el is vitatunk!... Nem ilyenféle húzó-vonó játékra esküdtünk. Mint Hamletet az apa szelleme, minket is felesketett, kardunkra, torkunk ereire és életünkre, egy hatalmas és halhatatlan szellem. Legyek dagályos, hulljon akármilyen bomba, szóvirág csipkerózsza arra a szóra, hogy igazság, és fedje el szövetét ott, ahol megkopott. Rövid időre csak. Nemzedékünk, ha valamire, amúgy is arra esküdött, hogy újjáöltözteti s még csak most kitalálható káprázatos vegyi fényben tündökölteti meg.”

A szellem szabadságharcának – az írószövetség és az Irodalmi Újság mellett – az 1954-1955-ben alakult Petőfi Kör volt a legfontosabb fóruma. A kör, mint erre legutóbb Hegedüs B. András a *Világosság* 1989. 1. számában közreadott *A Petőfi Kör – a reformmozgalom fóruma 1956-ban* című tanulmányában rámutatott, a kommunista fiatal értelmiség mozgalmát fogta össze annak érdekében, hogy a mindenképpen szükséges társadalmi és politikai reformok minél teljesebben megvalósuljanak. A kör által rendezett viták sorra vették a politikai és szellemi élet legégetőbb kérdéseit, s annak a reformpolitikának a szellemében kívánták rájuk választ adni, amelyet Nagy Imre köre, illetve az íróellenzék képviselt. A Petőfi Kör vezetősége 1956 tavaszán alakult újjá, ennek a vezetőségnek Tánzos Gábor, Hegedüs B. András, Nagy Balázs, Pécsi Kálmán, Csatári Dániel, Györffy Sándor, Pataki Ferenc és Sánta Ferenc voltak a legaktívabb tagjai. A kör egymást követve rendezte országos visszhangot verő vitáit a marxista politikai gazdaságtan, a magyar történetírás, a marxista filozófia, a magyar természeti és gazdasági adottságok és a sajtó, illetve a tájékoztatás kérdéseiről. Ezekon a vitákon korábban elnémitott vagy súlyosan megbírált tudósok és politikusok, így Lukács György, Donáth Ferenc, Kosáry Domokos és Markos György kaptak hangot, és a felszólalók minden esetben hitet tettek a Nagy Imre által képviselt 1953-as kormányprogram újjólagos megvalósítása mellett. Ugyancsak jelentős eseménynek számított, hogy a Petőfi Kör megrendezte a volt népi kollégisták összejövetelét, majd a volt partizánok és illegális pártmunkások baráti találkozóját a fiatal értelmiség képviselőivel. Az irodalmi élet kívánságai elsősorban a június 27-én rendezett sajtóvitán kaptak fórumot, ezen a hajnali órákig tartó lelkes hangulatú tömeges összejövetelen Tardos Tibor a sajtó szabadságát, Losonczy Géza a hírközlés működőképessé tételét követelte, Déry Tibor pedig – híressé vált és bírósági ítélet tárgyává tett, de teljes terjedelmében csak a legutóbbi időben megjelent felszólalásában – a sztálinista szisztéma radikális átalakítására szólított fel, egyszersmind arra figyelmeztetett, hogy a közéletben kiharcolt szabadabb szólás még nem rendítette meg igazán ennek a sztálinista hatalomnak a pozícióit: „Amíg bírálunk szinte fő súlyával személyek ellen, a hibás politikai gyakorlat ellen fordul, és nem vizsgálja meg azt szigorúan marxista-leninista módszerrel, vajon nincsenek-e eszméink rendszerében is bizonyos tévedések, addig óhatatlanul csak azt az egy sovány eredményt fogjuk elérhetni, hogy a rosszat vagy kisebb rosszal cseréljük fel, és hogy az ország szekerét sánta versenyaripák helyett sánta szamarak fogják húzni. [...] Vizsgáljuk

meg a mai helyzetet! A vitákban részt vevő és az azokat hallgató elvtársak nem figyeltek fel egy különös körülményre. Nem veszik észre, hogy csak azért vitázhatnak, mert hogy úgy mondjam, felsőbb engedélyük van a vitára. Nem veszik észre, hogy többé-kevésbé önkéntelen protagonistái egy játéknak, amelyet nem ők terveztek. [...] Nem tudom magamtól elhárítani a gyanút, hogy mindez egy jól átgondolt lélektani terv keretében engedélyeztetik és támogatattik, mert ha a kazánban túlságosan megnőtt a gőz nyomása, akkor ki kell nyitni egy szelepet. Megkaptuk a szólásszabadságot egy-egy óvatosan elhelyezett fék segítségével, és most már lecsillapulva, sőt tetszelegve hallgatjuk a saját hangunkat, körös-körül az országban azonban nagyjából minden marad a régiben. Nem hozok fel példákat, erről a jelenlevők, mindegyikük a maga szakmájában, többet tudnának, de mi lehet ennek mégis az eredménye? Az, hogy a cselekvés elsősültségi jogát eladjuk egy-egy jó szónoklat lehetőségéért.”

A sajtóvitát követő események mutatták meg a korlátozott szólásszabadság határait: a Rákosi-féle vezetés, biztatást merítve a pártfőtítkár titokban tartott moszkvai utazásából, amelynek során a szovjet vezetők bizalmukat nyilvánították politikájára iránt, s felbátorodva a június 28-i pozsnani munkástüntetés fegyveres szétveréséről érkező híreken, döntő ellencsapásra szánta el magát. Az MDP Központi Vezetőségének június 30-i határozata éles szavakkal ítélte el, s egy időre megakadályozta a Petőfi Kör tevékenységét, és minthogy nem sikerült önkritikát kierőszakolnia, Déryt és Tardost kizárta a párt soraiból. „A legutóbbi Petőfi körü vita egyes felszólalói (Déry, Tardos) - hangoztatta a párthatározat - odáig mentek, hogy tagadták a párt s a munkásosztály vezető szerepét, és burzsoá, ellenforradalmi nézeteket hirdettek. Néhány más felszólalóval együtt a párt és a népi demokrácia fejlődése során elkövetett hibákat demagóg módon, egyoldalúan kiélezték, teljesen elhallgatták, sőt tagadták pártunk és dolgozó népünk forradalmi vívmányait. Rágalmazták a párt és állami funkcionáriusokat, akiknek munkája összeforrott a magyar népi demokrácia nagy sikereivel. Ezek a felszólalók, számolva a XX. kongresszus, a lenini eszmék rendkívüli népszerűségével, úgy léptek fel, mintha a XX. kongresszus, a marxizmus-leninizmus talaján állnának, hogy így is leplezzék párt- és népi demokrácia-ellenes nézeteiket. Ezzel becsületes dolgozókat, köztük párttagokat is megtevesztettek, akik nem ismerték fel azonnal, hogy rosszindulatú, pártellenes megmozdulással állnak szemben.” Ezt követve országos kampány folyt az íróellenzék és a Petőfi Kör ellen, üzemi gyűléseket hívtak össze és tiltakozó leveleket jelentettek meg, sőt Rákosi odáig ment el, hogy összeállította a letartóztatandó politikusok, írók és újságírók „négy száz” listáját, és a Központi Vezetőség következő, július 18-21-i ülésén el akarta fogadtatni ennek az általa tervezett újabb politikai pernek a koncepcióját. Tulajdonképpen ebbe bukott bele: a Központi Vezetőség ülésén a budapesti szovjet nagykövetség kezdeményezésére váratlanul megjelent Mikojan, a szovjet pártelnökség tagja, és javaslatára az ülés menesztette a párt első titkárát, helyébe az ugyancsak sztálinista Gerő Ernőt választva meg. Az irodalom szabadságharca minden korábbinál nagyobb erővel folytatódhatott.

(A szeptemberi íróközgyűlés előkészületei és következményei) Az íróellenzék, amely mindinkább azonossá vált a magyar íróársadalomnak majdnem az egészével, Rákosi bukása után gyorsan összeszedte erőit. Most már frontális támadást nyithatott a sztálinista vezetés ellen, amely a Központi Vezetőség júliusi ülése után is jelentékeny hatalommal rendelkezett, minthogy az első titkári székben Gerő, a miniszterelnökiben Hegedűs András ült, s a Politikai Bizottság is nagyrészt a sztálinisták kezében volt, a reformszándékokkal fellépő csoportok komolyabban csak a PB tagjává kinevezett Kádár Jánosra és a KV-be kooptált Nagy Imrére számíthattak. Mindenesetre sikerként lehetett elkönyvelni, hogy július folyamán felgyorsultak és nagyrészt befejeződtek a rehabilitációs eljárások, összesen 474 fő ügyét vizsgálták fölül, ebből 132 kommunista, 151 szo-

ciáldemokrata volt. Ugyancsak sikernek számított, hogy Farkas Mihályt, aki Rákosi után a rezsim leggyűlöltebb figurájának számított, kizárták a pártból, tárgyalások indultak meg a Központi Vezetőség és Nagy Imre között a volt miniszterelnök párttagságának helyreállításáról, és a Központi Ellenőrző Bizottság törölte azokat a pártbüntetéseket, amelyekben az előző év végén nyolc kommunista író részesült. A Petőfi Kör is tovább folytatta működését, a népi kollégiumi nevelés tapasztalatairól, a gazdasági vezetés kérdéseiről, a magyar nevelésügyről, a műszaki fejlesztésről és a fiatal műszaki értelmiség problémáiról, végül az iparművészet helyzetéről folytak viták, s ezeken olyanok szólaltak fel, illetve olyanok korábban üldözött nézeteit rehabilitálták, mint a közgazdász Péter Ernő vagy a pedagógus Mérei Ferenc.

Szabadabbá váltak az irodalmi élet és az írói alkotómunka lehetőségei, gyors ütemben valósultak meg az 1955-ös memorandum követelései. Az Operaház bemutatta *A csodálatos mandarint*, a Nemzeti Színház újra műsorra tűzte *Az ember tragédiáját*, közönség elé került Németh László *Galileje*, folytak Háy Gyula *Varró Gáspár igazsága* című színdarabjának próbái, a József Attila Színház bemutatta a fiatal Gáli József *Szabadság-hegy* című színművét, amely az élősködő funkcionárius réteget leplezte le, megjelentek Szabó Lőrinc *Válogatott versei*, továbbá Illyés Gyula *Kézfogások*, Weöres Sándor *A hallgatás tornya*, Benjámin László *Egyetlen élet*, Kónya Lajos *Emberséged szerint* és Nagy László *A vasárnap gyönyöre* című verseskötete, Németh László *Égető Eszter* és Déry Tibor *Niki* című műve. Az irodalom intézményrendszerének kibővítése is napirendre került, Képes Géza irányításával már működött az írószövetséghez kapcsolt Magvető Kiadó, Kolozsvári Grandpierre Emil előkészületeket tett a Nagyvilág megjelentetésére, és Kuczka Péter bejelentette, hogy *Életképek* címmel megindítja a reformoknak elkötelezett írói „középnemzedék” folyóiratát. Az Irodalmi Újság ekkor vált igazán a sztálinizmus ellen viselt szellemi küzdelem fórumává, csakhamar az ország legnépszerűbb lapja lett, példányszáma 8-10 ezerről egyszerezben 30 ezerre emelkedett. Egyre-másra jelentek meg a radikálisan reformista írások, a többi között Háy Gyula, Tardos Tibor, Erdei Sándor, Sarkadi Imre, Méray Tibor, Pálóczi-Horváth György és Lukácsy Sándor beszámolói, vitacikkei. Az irodalmi élet ekkor már az írószövetség közgyűlésére készült, ennek a közgyűlésnek a feladata volt, hogy visszaigazolja és legalizálja az irodalom szabadságharcának már elért eredményeit és létrehozott vívmányait.

Háy Gyula minderről *Az írók közgyűlése előtt* című, az Irodalmi Újság szeptember 8-i számában megjelent írásában így beszélt: „A »tiszta lap« politikája tiszta fejet és tiszta kezét kíván. Ez minden területre áll, de talán legérzékenyebben vonatkozik az irodalomra. Az Írószövetség küszöbönálló közgyűlése – bár úgy tudjuk, mindenki csendes, szenzáció nélküli értekezletnek tervezi – jó időre el fogja dönteni, mennyire lesznek meg a »tiszta lap« politikájának külső feltételei az irodalomban. De azért természetesen indokolatlan leegyszerűsítés lenne, ha azt hinnénk, az irodalom problémái most már mind megoldódhatnak az Írószövetségen belül, mind csak az írókon múlnak. A »tiszta lap« az irodalom számára akkor igazán tiszta, ha láthatatlan betűkkel egy törvényerejű, megszeghetetlen dekrétum van ráírva: dekrétum az irodalom szabadságáról. Az irodalom teljes szabadságáról? – szokták ilyenkor ijedten kérdezni némelyek. Nos, essünk túl az ijedtségen: igenis, az irodalom teljes szabadságára gondolunk. Értve ezen a legteljesebb, legkorlátolatlanabb szabadságot, amely társadalomban élő emberek közt egyáltalában lehetséges. Más szóval: az irodalomnak semmi se legyen tilos, amit a társadalom törvényei egyébként nem tiltanak. Tehát ne szabadjon az írónak a művében gyilkosságra, gyújtogatásra, rablásra, lopásra, a népi demokrácia megdöntésére, egyes rétegek vagy foglalkozási ágak elleni atrocitásokra, faji diszkriminációkra, bürokratikus kiskirálykodásra stb.-re bujtogatni, ne szabadjon rágalmazni, sőt ne szabadjon véteni bizo-

nyos, a törvénykönyvben le nem fektetett, de nyilvánvalóan a túlnyomó többségtől elfogadott erkölcsi normák ellen se.

Viszont az íróknak is, mint bárki másnak, minden korlátozás nélkül szabad legyen megmondani az igazságot; kritizálni akárkit és akármit; szomorkodni, szerelmesnek lenni, a halálra gondolni, nem mérlegelni, hogy egyensúlyban van-e művében a fény és az árnyék, hinni Isten mindenhatóságában, Istent tagadni; kételkedni bizonyos tervszámok helyességében, nem marxista módon gondolkodni akkor is, ha az így születő gondolat még nem szerepelt a kötelező erővel megállapított igazságok közt; alacsonynak találni olyan emberek életszínvonalát, akik fizetésének emelése még nincs tervbe véve; igazságtalannak találni, amit hivatalosan még igazságosnak mondanak; nem szeretni egyes vezetőket; dilemmákból olyan becsületes kiutat ajánlani, amelyet politikai és gazdasági vezetőink irreálisnak tartanak (még akkor is, ha utóbb kiderül, hogy az írói elképzelés valóban irreális volt); bajokat ábrázolni anélkül, hogy a megoldás receptjét mellékelnék; csúfnak találni a műemléknek nyilvánított New York-palotát, tekintet nélkül arra, hogy már ráköltötték a milliókat; észrevenni, hogy pusztul a város, mert nincs pénz a házak tatarozására; elítélni némely vezető ember életmódját, beszédmódját, munkastílusát; az emberiségért síkraszállni ott is, ahol kevésbé érzékeny lelkek nem vesznek észre embertelenséget; szeretni Sztálinvárost; nem szeretni Sztálinvárost; szokatlan írói stílust alkalmazni; szembehelyezkedni az arisztotelészi dramaturgiával, ragaszkodni az arisztotelészi dramaturgiához, rossznak találni írásokat, amelyeket tekintélyes emberek példamutatóknak ítélték és viszont; szóhoz juttatni bizonyos irodalmi ítéleteket, füttyülni bizonyos irodalmi ítéletekre stb. stb. - Ki tagadhatja, hogy ebből sok minden nemrégén még szigorúan, szankcióktól terhesen tilos volt - legalábbis gyakorlatilag -, és ma is inkább megtűrt dolog, s nem egyszerűen, kereken, és minden más megengedett dologgal egyértelműen: szabad. Ez a szabadság az, amelyhez nekünk, íróknak tűzőn-vízen át ragaszkodnunk kell."

A szeptember 17-én összeült közgyűlés megnyitóját Veres Péter, az 1953-ban megválasztott elnök tartotta, s értékelve az irodalmi életben, a sajtó- és kiadási politikában elért eredményeket, azt a kívánságát fejezte ki, hogy az írók „azt írják és mondják, amit gondolnak, és úgy írjanak, ahogyan éreznek”. „Több-kevesebb sikerrel - tette hozzá - ezt is próbálgatjuk.” Szokásához híven főként politikai és művelődéspolitikai kérdéseket feszegetett, sürgetve, hogy az írók vállaljanak szerepet és felelősséget abban az átalakulásban, amely a magyar társadalom demokratizálása érdekében folyik. „A szocialista világrendszernek - állapította meg - meg kell teremtenie és hitem szerint meg fogja teremteni azt a funkcionális demokráciát, amely a forradalmi szuverenitás tiszteletben tartásával minden állampolgár és minden társadalmi kategória számára, tehát az írók részére is biztosítja az elemi jogokat, közte a gondolkodás és véleménycsere szabadságát és lehetőségét is, ami az íróknak életfeltétel is, mert e nélkül nem tudhat írni. De az íróknak is gondolkozniuk kell, csakugyan gondolkozniuk kell, és pedig teljes történelmi felelősséggel, hogy merre van a kivezető út.” Végül az irodalomban testet öltő közösségi felelősségtudat fontosságáról beszélt: „A helyzet nem könnyű, mert kormánypárti irodalom, hát ez bizony nehéz eset, ilyen talán még sohasem volt, legfeljebb arra a rövid időre, amikor a forradalmár írók és a politikai forradalmárok együtt harcoltak a győzelemért és az új világrendért. De annál inkább volt, van és kell *világnézeti irodalom*. E nélkül nem is lehet irodalom, hiszen a közdolgoktól programszerűen visszahúzóó író is a saját »világnézetét« követi. A közösség dolgaival való nemtörődés a közdolgokba való belenyugvást, még a rossz dolgokba való belenyugvást is jelenti. Aki nem harcol a rossz ellen, honnan tudjuk meg róla, hogy jót akar? [...] Visszatérve a mostani dolgainkra, a mi mai közgyűlésünknek abból a funkcionális demokráciából, amelyről az előbb szól-

tam, már mintegy előpéldát kellene adnia, hogy értelme legyen annak a rég ismert feltevésnek, hogy az írók a társadalom előtt járnak.”

Ezt követte Képes Géza titkári beszámolója, amely visszatekintve az ötvenhármas kormányprogram bejelentésére, majd visszavonására, számot vetett a dogmatizmus újólagos térhódításával, egyszersmind azzal a küzdelemmel, amely a sztálinizmus újjáéledése ellen folyt. Beszámolt az elnökség mind gyakoribbá vált üléseiről, a könyvkiadás körüli huzavonákról, így az időközben létrehozott Magvető Kiadó helyzetéről, az Új Hang munkájáról, a Kuczka Péter által bejelentett Életképek című folyóiratról és a Nagyvilág megindításáról. Szót ejtett arról is, hogy a szövetség néhány - korábban kizárt - író, így Ignotus Pált, Rónay Györgyöt, Keresztury Dezsőt, Trócsányi Zoltánt, Faludy Györgyöt és Szobotka Tibort visszavette tagjai közé, s beszélt arról is, hogy új „irodalmi platformra” van szükség, s ennek során számot vetett a „szocialista realizmus” mitikus fogalmával. „A szocialista realizmusra, mint követendő irányra, most is hivatkozunk, azonban véleményünk szerint feltétlenül szükséges, hogy a szocialista realizmus fogalmáról lehántsuk azt az időközben ráakódott megmerevítő mázat, amely miatt ez a fogalom élő fogalomból szektás fogalom lett. Tíz éven keresztül ennek a fogalomnak nevében próbálták behajtani rajtunk mindazt, ami nem nekünk jutott eszünkbe, hanem másnak jutott eszébe. Ennek lett azután a következménye, hogy az irodalmunkban teljes elsablonosodás keletkezett. Feltétlenül ki kell tűzni vitára ennek a fogalomnak új tartalommal való megtöltését.” Végül pedig az 1955. decemberi párthatározat felülvizsgálatára szólított fel, illetve üdvözölte a Rákosi Mátyást menesztő 1956. júliusi határozatokat. „A júliusi határozat, ha nem is foglalkozik kifejezetten a decemberi határozattal, meghozta ezt a korrekciót. Nekünk a bizalom kell, a bizalom szava és ténye, ez hiányzott, s ez hangzott felénk a júliusi határozatból. Vezetőink a határozat után arra figyelmeztettek bennünket, hogy most már ne vitázzunk, írjunk jó műveket. Mi erre azt válaszoljuk: mi a vitatkozás közben is írunk jó műveket, s ezután is akarunk és fogunk vitázni. Vitatkozni, az ország dolgaiba beleszólni nemcsak demokratikus joga, de kötelessége is minden magyar embernek.”

Zelk Zoltán a korábbi évek irodalmi vitáihoz tért vissza, s miután nehezményezte azt, hogy az 1955-ös memorandum megbüntetett aláírói nem részesültek rehabilitációban, jöllehet a memorandum megállapításait és követeléseit igazolta az idő, a következőket jelentette ki: „Miért is harcoltunk? Azt hittük talán, az az író dolga, hogy taggyűléseken, közgyűléseken, értekezleteken felszólaljon? Nem! Harcoltunk mesterségünkért, az írásért, az igazmondásért s többek között azért, ami be is teljesedett: nemcsak a közgyűlés termében, írószövetségi értekezleteken, hanem folyóiratokban és a könyvkiadásban is ott láthatjuk azokat az írókat, akik nélkül nincs mai magyar irodalom: Németh Lászlót, Szabó Lőrincet, Kassák Lajost, Kodolányi Jánost, Weöres Sándort, Pilinszky Jánost és a többieket, akikkel szemben - hadd mondjam ki végre, s érzésem szerint ezt is ki kellene mondani minden kommunista írónak - nekem is van lelkiismeret-furdalásom, én is büntudatot érzek. Nem és nem, nem adok fel semmit elveimből, abból a meggyőződésemből, ami ifjúkoromban a munkásmozgalomba vitt. Ma már tudom, hogy akkor adtam fel ezeket az elveket, ifjúkorom tiszta hitét, amikor elhittem én is, hogy emberség nélkül, moralitás nélkül és nemzeti értékek kirekesztésével is lehet igaz ügyet szolgálni. Ma már tudom, hogy nem lehet. Ez a felismerés kényszerítet már két esztendővel ezelőtt is az áldatlan, az idegeket őrlő, a műveket csírájukban elpusztító irodalompolitikai harcokba. Arra kérem az illetékeseket, ne kényszerítsenek minket továbbra is ilyen küzdelmekbe, még ilyen felszólalásra sem. Teremtssenek olyan helyzetet, amelyben a művek versenyeznek egymással, hagyják, hogy dolgozzunk végre, hiszen az irodalompolitikai harcok mögött is ez a vágy, ez a szándék volt, hogy dolgozhas-

sunk, ki-ki a maga képessége szerint, s ebben a harcban, a művek harcában, csak a képesség és a tisztesség döntsön.”

Az „íróellenzék” most már diadalt aratott nézeteit képviselte Fekete Gyula, Márkus István, Méray Tibor és Házy Gyula is, ez utóbbi az írói igazmondás erkölcsi követelményét szögezte le: „eljutottunk oda, ahol rátapinthatunk a leglényegesebb problémára, véleményem szerint, a mai közgyűlés alapvető kérdésére is. Ez az igazmondás kérdése. A legjobb kommunista írók nagy viszontagságok, súlyos tévedések és kemény lelki tusák után elhatározták, hogy soha, semmi körülmények között nem írnak többé hazugságot. Mondjuk ki őszintén: ez volt az utóbbi idők különböző harcainak és meghurcoltatásainak legvégső oka. Összeütkezéseink igazi gyökere az volt, hogy mi felesküdtünk az igazmondásra és egyes befolyásos emberek – nem értve, nem ismerve az irodalom valódi szerepét a társadalomban, de megfélemlítve arról is, hogy a párt igazmondást követel tagjaitól – ezt rossz néven vették. Nos, ígérjük, hogy akik a hazugságot a politika nélkülözhetetlen eszközének tartják, olyannyira, hogy az irodalomra is rá akarják kényszeríteni, azok a jövőben is nagyon elégedetlenek lesznek velünk. Tudjuk, hogy igazat írni nagyon nehéz. Bátorság, tehetség, tudás és sok más kell hozzá.” A közgyűlés vitájában még számosan szólaltak fel, így Sándor András, Erdei Sándor, Földeák János. Lakatos István, Ignóus Pál, Pálóczi-Horváth György, Csanádi Imre, Fábíán Zoltán, Jánosy István, Hubay Miklós, Lukácsy Sándor és Horváth Zoltán, aki javasolta, hogy revideálják a Déry Tibor *Felelet* című regénye körül kialakult hivatalos „vita” határozatait. Végül felmentették a régi, és megválasztották az új elnökséget: ennek Benjámín László, Déry Tibor, Erdei Sándor, Fodor József, Házy Gyula, Ignóus Pál, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Juhász Ferenc, Karinthy Ferenc, Kassák Lajos, Képes Géza, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kónya Lajos, Kuczka Péter, Németh László, Örkény István, Simon István, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tamási Áron, Tamási Lajos, Tersánszky Józsi Jenő, Veres Péter és Zelk Zoltán lettek a tagjai, kimaradtak Darvas József, Illés Béla, Gergely Sándor, Urbán Ernő és Sándor Kálmán – a sztálinizmus exponensei. Az írószövetség elnöke ismét Veres Péter lett, társelnökök Házy Gyula és Tamási Áron, főtitkár Erdei Sándor, titkárok Képes Géza, Fekete Gyula, Vészi Endre és Molnár Zoltán, az Irodalmi Újság szerkesztésével Hámos Györgyöt bízták meg. Az írószövetség ezzel szervezetileg, mondhatnám: „alkotmányosan” is a demokratikus megújulás egyik vezető ereje lett.

Az írószövetség közgyűlése után felgyorsultak a politikai élet eseményei: október elején Nagy Imre Gerő Ernővel és Kádár Jánossal tárgyalt, majd levélben kérte párttagsága helyreállítását, letartóztatták Farkas Vladimírt és az Államvédelmi Hatóság több más kompromittált vezetőjét, október 6-án ünnepélyes körülmények között rendezték meg Rajk László, Pálffy György, Szőnyi Tibor és Szalai András búcsúztatását a Kerepesi temetőben, a temetés után egyetemi hallgatók tüntettek a Batthyány-örökmécsesnél, október 8-án a határozott reformok támogatásával indult útjára Boldizsár Iván Hétfői Hírlap című hetilapja, október 13-án Nagy Imrét visszavették a pártba, közlemény jelent meg Farkas Mihály őrizetbe vételéről, és megrendezték az 1950-es úgynevezett „tábornoki perek” áldozatainak – Sólyom László, Illy Gusztáv, Belezna István, Révay Kálmán és Pórfy György – nyilvános temetését, több budapesti és vidéki városban értelmi-ségi, illetve ifjúsági gyűlések követelték a pártvezetés és a kormány teljes újjáalakítását, Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését, a radikális gazdaság- és művelődéspolitikai változások bevezetését. Az Irodalmi Újság október 6-i számában Lukácsy Sándor számadásra szólította Darvas Józsefet a kulturális politikában elkövetett bűnök miatt, egy héttel később Kolozsvári Grandpierre Emil *A politikai növény* című írásában elutasította a szocialista realizmus hitelét vesztett fogalmát, Erdei Sándor pedig a szeptemberi íróközgyűlésen is szóvá tett nagy nemzeti tennivalók elvégzését sürgette. Novobáczky Sándor október 6-án megjelent *Különös emberek?* című írása a pártfunkcionáriusok gögje el-

len lépett fel, Háy Gyula ugyanakkor közreadott *Miért nem szeretem?* című nevezetes pamfletje pedig már a rákosista funkcionáriusok privilégiumait ítélte el, magyarázatot adva arra, hogy miért nem szereti ama bizonyos „Kucsera elvtársat”: „Miből él Kucsera? Kétségtelenül értéktöbblet kisajátításából. Abból, hogy társadalmunkban az érték-többlet egy tekintélyes részét nem közhasznú dolgokra - iskolákra, kórházakra, természet szolgáltató beruházásokra, rendbiztonságra, szükséges vezető szervek fenntartására, tudományra, művészetre, üdülésre, szórakozásra, ideológiai munkára - költjük, hanem: Kucserára. Kucsera parvenüségére, Kucsera dilettantizmusára. És ha az érték-többlet nem elég a kucserai igények kielégítésére, növelni kell, bármibe kerüljön is az a produktív dolgozóknak. Mert Kucsera nemcsak eszik, iszik, ruházkodik, lakik stb., Kucsera arról is gondoskodik, hogy fejlődésünk egyenes útja beláthatatlan labirintussá, végejárhatatlan útvesztővé váljék, mert ez az ő létezésének a feltétele. Kucsera városokat, üzemeket, palotákat, földalattikat épít a maga dicsőségére. Azaz gyakran csak elkezd, de kifogy a szusza (vagy az országa), és a mű félbemarad, mint egy csonka piramis. Kucsera légből kapott számokat talál ki, és azokhoz emberéletek árán is ragaszkodni akar, mert úgy érzi, hogy ezek a számok a saját nagyságát hirdetik. »Milliók egy miatt!« - mondják a nemrég be még indexen tartott *Az ember tragédiájában.*”

Így köszöntött be a budapesti diáktüntetés nevezetes napja: 1956. október 23-a...

(Népfelkelés és irodalom) Az ötvenes évek végén rendre azzal vádolták az íróperek vádlottjait, hogy tudatosan készítették elő a felkelést, sőt szították a felszakadó indulatokat, és gyűlöletet akartak kelteni a korábbi pártvezetés, illetve az államvédelmi karhatalom ellen. Úgy gondolom, ennek a vádnak az érveit nyugodtan a koholmányok világába utalhatjuk, az események mindenesetre arra vallanak, hogy a magyar írói társadalom képviselőinek, hasonlóképpen az egyetemi hallgatókhoz, az értelmiségiekhez és a budapesti munkásokhoz, sejtelmük sem volt arról, hogy a lengyel megújulás mellett rendezett szolidaritási tömegfelvonulás az éjszakai órákban népforradalommá alakul át. Ebben a tekintetben minden bizonnyal az akkori folyamatokról 1986-ban képet adó Széll Jenőnek van igaza, aki *Társadalmi és politikai erők az 1956-os forradalomban* című tanulmányában (A forradalom előzményei, alakulása és utóélete című párizsi kiadványban) a következő megállapítást teszi: „Ki gondolta volna 23-án reggel, hogy egy nap leforgása alatt a főváros képe ilyen elképzelhetetlenül megváltozzék? Egyszerre sztrájkba lépett az egész város (lényegében az egész ország), mindenki az utcákon tolongott, és a város különböző pontjain egymástól függetlenül alakult fegyveres csoportok heves tűzpárbajt vívtak a kormány hívására felvonuló szovjet páncélosokkal. A társadalom bonyolult gépezete mintha alkotó elemeire bomlott volna; a népakarat ilyen elementáris erejű megnyilatkozása és a hatalom szétesése váratlanul érte az események minden résztvevőjét.”

Az írószövetség vezetősége október 22-én (hétfőn) telefonon értesült arról, hogy az egyetemi hallgatók másnapra tüntetést terveznek a Petőfi- és a Bem-szobor előtt, hogy kifejezzék együttérzésüket a társadalmi megújulásért küzdő lengyel diákokkal és munkásokkal. Ezt a demonstrációt, az akkor szárnyra kapott hírekkel ellentétben, nem az írószövetség szervezte, ennek ellenére a szövetség nem kívánt elzárkózni a benne való részvétel elől, sőt amikor híre jött, hogy a pártvezetés be akarja tiltani a tüntetést, küldöttséget menesztett a pártközpontba, ahol a Petőfi Kör kiküldöttjeivel együtt javasolta a felvonulás engedélyezését, sőt azt is, hogy maga a pártvezetés álljon a tüntető menet élére. Egyszersmind a szövetség elnöksége kiáltványt fogalmazott az egyetemi ifjúsághoz, ezt a szöveget a Bem-szobornál Veres Péter olvasta fel, a szöveg az Irodalmi Újság különkiadásaként is megjelent. Az írószövetségi kiáltvány nemzeti függetlenséget és szocialista demokráciát követelt, összhangban az egyetemi ifjúság tizennégy pontos követelésével:

„Történelmi sorsfordulóhoz érkeztünk. Ebben a forradalmi helyzetben csak akkor tudunk helytállani, ha az egész dolgozó magyar nép fegyelmezetten, egy táborba tömörül.

A párt és az állam vezetői mindeddig nem adtak életképes programot. Ezért azok a felelősök, akik a szocialista demokrácia kibontakoztatása helyett konokul a Sztálin- és Rákosi-féle terrorrendszer visszaállítására szervezkedtek és szervezkednek.

Mi, magyar írók a következő hét pontban fogalmaztuk meg, mit kíván a magyar nemzet?

1. Önálló nemzeti politikát a szocializmus eszméje alapján. A lenini elvek szerint rendezni kell a viszonyunkat valamennyi országgal, mindenekelőtt a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal. Felül kell vizsgálni az államközi egyezményeket és a gazdasági szerződéseket, a nemzetek egyenjogúsága jegyében.

2. Véget kell vetni a népek barátságát zavaró nemzetiségi politikának. Azt akarjuk, hogy barátságunk szövetségeseinkkel, a Szovjetunióval, a népi demokratikus országokkal őszinte és igaz legyen. Ez csakis a lenini elvek megvalósításával lehetséges.

3. Nyíltan fel kell tárni az ország gazdasági helyzetét. A válságból csak akkor tudunk kijutni, ha a munkásság, a parasztság és az értelmiség végre az őt megillető szerephez jut az ország politikai, társadalmi és gazdasági életének irányításában.

4. Az üzemeket a munkások és a szakemberek vezessék. Újjá kell formálni a jelenlegi bér- és normarendszert, a megalázó társadalombiztosítást stb. A szakszervezetek legyenek a magyar munkásosztály valóságos érdekképviselői szervezetei.

5. Új alapokra kell helyezni parasztpolitikánkat. Mind a termelőszövetkezetekben, mind az egyéni gazdaságokban biztosítani kell a parasztság önrendelkezési jogát. Meg kell végre teremteni a szövetkezés önkéntességének politikai és gazdasági feltételeit. Fokozatosan át kell térni a mostani begyűjtési és adózási rendszerről a szabad, szocialista termelést és árucserét biztosító rendszerre.

6. Mindennek a feltétele az, hogy a párt és az állam vezetésében alapvető szerkezeti és személyi változások történjenek. El kell távolítani közéletünkől a restaurációra törekvő Rákosi-klikket. Méltó helyére kell állítani Nagy Imrét, a tiszta és bátor kommunistát, akiben a magyar nép megbízik. Továbbá mindazokat, akik az elmúlt években következetesen harcoltak a szocialista demokráciáért. Ugyanakkor határozottan fel kell lépni minden ellenforradalmi szándék és kísérlet ellen.

7. A kibontakozás megköveteli, hogy a Hazafias Népfront a magyar társadalom dolgozó rétegeinek politikai képviselője legyen. Választási rendszerünket olyanná kell formálni, hogy az megfeleljen a szocialista demokrácia követelményeinek. Az országgyűlésbe, a tanácsokba és minden önkormányzati szervbe a nép szabadon, titkosan válassza meg képviselőit.

Hisszük, hogy szavunkban a nemzet lelkiismerete szólalt meg.”

Számos író vett részt a tüntető menetben, jelen voltak a Bem-szobornál, az Országház előtt, végül a Rádió épületénél, ahol az államvédelmi erők sortűzet adtak le az egyetemisták tizennégy pontjának nyilvánosságra hozatalát követelő tömegre, és miután a tüntetők a kivonuló rendőr- és honvédségi alakulatoktól fegyvert szereztek, s viszonyozták a tüzet, kitört a fegyveres felkelés. Közben az írószövetség székházában egymást követték a tanácskozások, az elnökség tagjai telefonon a Központi Vezetőség azonnali összehívását sürgették, majd küldöttséggel keresték fel a pártvezetőséget, hogy javaslatokat tegyenek a súlyos helyzet megoldására. Követelték Gerő Ernő távozását, Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését, majd amikor ez a második követelés teljesült, október 24-én a következő felhívást adták közre: „Mi, magyar írók, mélyeséges fájdalommal éljük át a nemzet mostani véres óráit. Leghőbb kívánságunk, hogy szűnjék meg a vérontás. Ennek érdekében a kormánynak azt javasoljuk, hogy a karhatalom ma 14 órakor szüntes-

se be hadműveleteit. Lőfegyvert ez időpont után csak akkor használjon, ha támadás éri. Mondja ki a kormány mind a polgári, mind a katonai személyekre az általános és teljes amnesztiát. Az amnesztia terjedjen ki azokra, akik eddig fogságba estek vagy megadták magukat; akik a harcot abbahagyták, vagy ma délután hat óráig abbahagyják. Ugyanakkor javasoljuk a karhatalom ellen harcolóknak: nemzeti létérdekeinket tartsák szem előtt és szüntessék be a harcot, tegyék le a fegyvert. Tegyék ezzel lehetővé, hogy a szovjet fegyveres erők visszavonulhassanak állomáshelyükre és a kormány tárgyalásokat kezdhesen a Szovjetunió kormányával a szovjet hadsereg hazánkából megfelelő időpontban történő kivonására. Javasoljuk továbbá a kormánynak: adjon azonnal világos nemzeti programot. E programban legyenek benne a következők: Biztosítsuk a teljes nemzeti függetlenséget! Állítsuk fel a munkásönkormányzatot az üzemekben, és gyökeresen változtassuk meg bér- és normarendszerünket! Állítsuk végre talpra a magyar mezőgazdaságot, mégpedig úgy, hogy engedjük szabadon fejlődni az egyéni parasztgazdálkodást is. Biztosítsuk a teljes demokratizmust, a tömegek önkormányzatát és ellenőrzését az állami élet minden terén. E program végrehajtásának politikai feltétele a magyar írók véleménye szerint: Gerő Ernő lemondása az első titkári tisztségről. Alakuljon meg a széles nemzeti összefogás kormánya, minden demokratikus erő bevonásával, Nagy Imre elvtárs vezetésével. Végül arra szólítjuk fel az ország lakosságát: tűzze ki a gyászlobogókat a harcokban elesett honfitársaink emlékére. Mi, magyar írók, fogadjuk, hogy kötelező, nagy nemzeti hagyományainkhoz híven, állhatatosan és minden erővel továbbra is támogatjuk dolgozó népünk minden jogos követelését."

Egy nappal később az írószövetség elnöksége újabb küldöttséget menesztett a pártközpontba, ez a delegáció Donáth Ferencsel és Losonczy Gézával, majd Nagy Imrével tárgyalt, s egyetértésre jutott velük a legfontosabb tennivalók meghatározásában. Az írószövetségnek ezeket a követeléseit az a néhány soros megnyilatkozás foglalta össze, amely a Népszava október 26-i számában jelent meg:

„Az írók követelése:

Teljes amnesztia, az ÁVH tegye le a fegyvert!

Magyarok! Magyar fiatalok! Követeljük:

1. Az ÁVH azonnal szüntesse be a tüzet!
2. Teljes amnesztiát a harcolóknak és a katonáknak!
3. A szovjet csapatok vonuljanak vissza állomáshelyeikre!
4. A rend fenntartását a Magyar Néphadsereg biztosítsa!
5. Nagy Imre azonnal alakítson nemzeti egységkormányt! Álljon az új kormány a nemzeti mozgalom élére!
6. Minden üzemből válasszák meg a munkástanácsokat!

A magyar írók és művészek"

Hasonló jellegű felhívást adott közre a Petőfi Kör vezetősége nevében Tánczos Gábor és a Népszavában Méray Tibor. Egy nappal később az egyetem központi épületében megalakult a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága, ebben az írószövetség is képviseltette magát. Ezután készítették elő a szövetség taggyűlését, amelyre az időközben bekövetkezett fegyverszünet és a budapesti szovjet csapatkivonás nyugalmasabb légkörében november 2-án került sor. A taggyűlés megválasztotta az írószövetség forradalmi bizottságát, s ennek keretében a szeptemberi közgyűlésen létrehozott elnökséget a következő hat íróval egészítette ki: Féja Géza, Keresztury Dezső, Kodolányi János, Lakatos István, Rónay György és Sinka István. Az ülésről a következő közlemény jelent meg: „A taggyűlés üdvözlés és lelkesen helyesli a november 1-jén este elhangzott miniszterelnöki nyilatkozatot: az ország semlegességének kikiáltását mint a magyar írók régi

vágyának teljesülését, a Varsói Szerződés felbontását és a kormánynak azt a kérését, hogy az ENSZ mostani ülése tárgyalja meg országunk helyzetét. Az írók, mint mindig, most is a nép szavára hallgatnak, meghallották a nagyüzemek és egyes kerületek munkára felhívó határozatában a mélységes nemzeti felelősség szavát. Az ország függetlenségén való öröklődés mellett ez ma a legfontosabb tennivaló. Az írók minden erővel azon lesznek, hogy tollukkal, szavukkal, személyes példájukkal közreműködjenek a forradalom vívmányainak megőrzésében, a munka megindításában.” Ugyancsak november 2-án került az utcára az Irodalmi Újság „forradalmi száma”, ezt Petőfi *Ismét magyar lett a magyar* című verse nyitotta meg, majd rendre következtek Kassák Lajos *A diktátor*, Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán*, Kónya Lajos *A magyarokhoz*, Fodor József *Viharban*, Benjámin László *Elesettek*, Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* és Jobbágy Károly *A rádió mellett* című költeményei, Németh László *Emelkedő nemzet*, Pálóczi-Horváth György *Lábhöz tett fegyverrel*, Déry Tibor *Barátaim*, Bárány Tamás *Levél öcséinkhez*, Szász Imre *Lélekzajlás*, Füst Milán *Levél Thukydidész modorában az elesett hősök sírja felett*, Szabó Lőrinc *Ima a jövőért*, Tamási Áron *Magyar fohász*, Dallos Sándor *Budapesti levél* és Hubay Miklós *Eszmélkedés* című prózai írásai, mindezt néhány közlemény egészítette ki. Ezenkívül az írók szerepet vállaltak a forradalmi sajtó más kiadványaiban is, így az Igazság Lakatos István *A fiatalokhoz* és Sinka István *Üdv néked Ifjúság*, a Magyar Ifjúság Dutka Ákos *Ember és magyar*, az Egyetemi Ifjúság Jobbágy Károly *Felkelt a nép*, a Pécsi Egyetem Kiss Dénes *Velünk vagy ellenünk* című versét jelentette meg, Szabó Pál és Erdei Ferenc a Szabad Szóban, Németh László az Igazságban és az Új Magyarországnak, Tamási Áron és Féja Géza ugyancsak ez utóbbi lapban nyilatkozott a rendkívüli napok eseményeiről és a múlt tanulságairól.

A magyar íróársadalom, az íróellenzék sem kívánta, hogy fegyveres népfelkelés vessen véget a Rákosi-Gerő-csoport önkényuralmának, ennek ellenére az írók nem tudták megtagadni elismerésüket és csodálatukat attól a rendkívüli küzdőszellemtől és áldozatkészségtől, amely a felkelés első napjaiban kibontakozott. Ezt az elismerést fejezte ki Németh László *Emelkedő nemzet* című írása, amely hivatkozva a magyarság gazdasági és szellemi eredményeire, éppen a felkelés során tapasztalt nemzeti összefogásban és közösségi áldozatvállalásban jelölte meg a most már bizonyára elkövetkező politikai és morális emelkedés zálogát: „Az elmúlt hét azért volt óriási élmény a számomra, mert ez a néhány nap mutatta meg, nemcsak nekem, de az egész világnak, hogy a magyarság erkölcsileg mekkorát emelkedett. Hiszen nem mondom: voltak jelek rá eddig is. Még a tömlöcszerű elzárttságban élő, elfeledtetett ember is érezte, hogy az ifjúságból más levegő csap felé, mint kortársai közül. De hogy a nemzet a győtrésben és megaláztatásban így összeforrt, hogy diákok, munkások, katonák minden előzetes szervezkedés nélkül közös elszántságukkal így megszerveződhettek, a vezér nélküli felkelésnek ez a csodálatos látványa meghaladta nem reményemet, de képzeletemet.” Az emberi közösségre találásnak ugyanezt a személyes élményét Örkény István *Fohász Budapestért* című vallomása ilyen szavakkal fejezte ki: „A kerek világon, minden térképen és glóbuszon, ma átírják a nevedet, Budapest. Ez a szó már nem egy várost jelöl. Budapest ma annyit tesz, hogy hősiesség. Budapest minden nyelven a világnak azt jelenti: hűség, önfeláldozás, nemzeti becsület. Minden ember, aki szereti szülővárosát, azt kívánja: légy te is olyan, mint Budapest. Kívánom én is: légy mindörökké olyan, amilyen ma vagy, Budapest. Büszke és bátor emberek tanyája, magyarok jó útra vezérlője, az emberi fajta csillagfénye, Budapest. Légy vendéglátója a világ minden nemzetének, de ne tűnj meg többé megszálló hordákat, idegen zászlókat e megszentelt falak között. Légy mindig olyan, mint Budapest, Budapest; és tedd, hogy mi, méltatlan fiaid, méltók lehessünk hozzád és egymáshoz. Élj örökké, munkában és dicsőségben, szabadság fővárosa, Budapest!”

A magyar írók meghatott szavakkal gyászolták a fegyveres harcok áldozatait, és

büszkén álltak a fiatalok önfeláldozása előtt, mindazonáltal felemelték szavukat a polgárháború réme ellen, és óvtak attól, hogy az éveken keresztül felhalmozódott népharag tömeges leszámoláshoz, esetleg vérengzéshez vezessen. Több olyan dokumentumot ismerünk, amely a bosszúállást és a lincselést ítélte el, s ezzel az októberi népmozgalom vívmányainak békés konszolidációját kívánta volna elérni. Így az írószövetség november 1-jei nyilatkozata a következőket jelentette ki: „Nemzeti forradalmunk, szabadságunk és függetlenségünk kivívásának legnagyobb erénye az erkölcsi tisztaság. A magyar írók kivették részüket a forradalom előkészítéséből. Kötelességük, hogy örökjének a forradalom tisztaságán is. Követelik, hogy vonják felelősségre mindazokat, akik a nép ellen vétkeztek. Ugyanilyen határozottsággal követelik azt is, hogy a bűnösök a szabad magyar bíróság előtt feleljenek. A nép ne az utcán ítélkezzék, hanem a tárgyalóteremben! Felszólítunk mindenkit, hogy a vétkeseknek bántatlanul adják át a nemzetőrségnek vagy a honvédség járőreinek. A személyi bosszú méltatlan hozzánk. Meggyőződésünk, hogy a magyar nép ebben is egyetért íróival. A világ szeme rajtunk. Csoválja forradalmunk tisztaságát. Ne essék rajta folt!” E kiáltványt a szövetség november 3-i - Benjámin László, Déry Tibor, Ignótus Pál, Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Veres Péter és Zelk Zoltán által aláírt - nyilatkozata szinte ugyanekkel a szavakkal erősítette meg. Hasonló erkölcsi és politikai követelményeket fejezett ki Déry Tibor *Barátaim* kezdetű üzenete: „Barátaim, ha szavaimnak van valami hitele, hallgassatok meg: óvjátok meg a forradalmat! Olyan méltósága volt eddig, amelyet csak az igazság adhat eszmének, embernek. Egy dologra figyeljünk most: nem a bosszú órája ütött, hanem az igazságtévésé. Aki bűnös volt, azt bíróság elé kell állítani. De a tévedőket ne kínozzátok, mert ne feledjük el, hogy százezren tévedtek, mert megtévesztették őket. A forradalom győzött, de ha nem adunk neki időt, hogy erőre kapjon, újra elbukhat. El is sikkaszthatják azok, akiknek érdekük. Fogjunk össze: egy hazánk van s egy életünk. Ha szavamnak van hitele: fogjunk össze, ne egymás ellen hadakozzunk! Bízunk a nép erejében és tisztességében. Ne folyjon több vér! Tisztelet a halottaknak.” De hivatkozhatok Németh László imént idézett *Emelkedő nemzetére* is, amely egyszerre óvott a bosszúhadjárattól és az ellenforradalmi erők esetleges tényeresétől: „Még csak annyit láttam, amennyit a rádió s a vidéki események látni engedtek, s már ott állt előttem a veszély: a közeli, hogy a nemzet szent felindulásában a bosszúvágy sugalmazóira hallgatva, olyasmit talál elkövetni, amit nem lehet többé jóvátenni, s a kissé távolibb: hogy mialatt a fegyvert fogott nép figyelme a szovjet csapatok kivonása felé fordul, az új pozíciók felé csörtető emberek, akik régi fényük visszatérését várják, megfelelő hadállást foglalnak el, s a forradalomból ellenforradalmat, 1956 magyar szabadságharcából holmi 1920-as kurzust csinálnak. Kinek kell ezt megakadályozni, ha nem nekünk, akik látjuk, hogy mit lehet itt elveszíteni. Az alól, hogy szóljunk, felmentést csak a halál vagy még az sem adhat.”

Az irodalmi élet vezető képviselői nemzeti és társadalmi megbékélést kívántak, méghozzá oly módon, hogy a népfelkelés eredményeként létrejövő politikai berendezkedés őrizze meg és tartsa fenn a szocializmus eredeti eszményeit és az 1945 után kialakult társadalmi rend progresszív vívmányait, természetesen a sztálinista diktatúra nélkül, egy demokratikus szocializmus keretében. Ez a kívánság csendült ki az idős Füst Milán *Emlékbeszéd Thukydész modorában az elesett hősök sírja felett* című lírai szenvedéllyel átszótt írásában csakúgy, mint Németh László akkori megnyilatkozásaiban. Füst Milán azt emelte ki, hogy a felkelés ifjú résztvevői tulajdonképpen sohasem tagadták meg a szocializmus ideáljait: „nyíltan ki kell hát mondanom a szót, hogy ez a forradalom voltaképp le sem tért a legjobb értelemben vett szocializmus útjáról. Fegyelmezettsége olyan volt, mint a legjobb akaratu és legjobban képzett munkásoké. Tudatos volt, okos és határozott. Elrablott életét követelte vissza és emberi méltóságát. És nem ragadtatta

el magát a méltóságteljes szerénység és mérséklet utairól. És minden túltengést elnyomott és semmiféle szélsőséget szóhoz sem engedett. S ez az, barátaim, amin, ha jól meg-gondoljátok, velem együtt könnyet ejthettek valahányan.” Németh László *Pártok és egy-ség* című, az Új Magyarország november 2-i számában megjelent írásában pedig azt ja-vasolta, hogy a feltámadó és megalakuló pártok adjanak ki közös deklarációt a szocia-lista társadalmi berendezkedés alapvető vívmányainak fenntartásáról. Ezt a javaslatát a következő érvekkel támasztotta alá:

„1. Hogy Magyarország az elmúlt évtizedben elég messze haladt a szocializmus út-ján, voltaképp szocialista állammá lett. Ezt a helyzetet a régi rend lerombolásának a vá-gyában számba nem venni olyan óriási botlás lenne, amilyen a kommunistáké volt, akik a magyar gazdasági élet, főként a mezőgazdaság valóságos állapotát, magasabb fejlett-ségét számba nem véve, oda rombolták, ahol az orosz állt, az októberi forradalom előtt, csak hogy a lenini menetrend szerint láthassanak a felépítéséhez. Intézkedéseinkben a mostani állapotokból kell kiindulni, eltökélve, hogy ami vívmány vagy kis változtatással vívmánnyá alakítható, azt megtartsuk, s megfelelő irányban továbbfejlesztjük.

2. De ha a helyzet nem is parancsolná, a magyar nép klasszikus művekben testet öl-tött vágya is azt diktálja, hogy a szocializmus elvéhez ragaszkodjunk. Nem ismerek olyan magyar író, gondolkodót, aki a szocializmusnak ellensége lett volna. A vita in-kább akörül volt, hogy szocializmusunk a külföldi patronok hű másolása legyen-e vagy az általános elveknek a magyar természethez, gazdasági helyzetéhez idomuló alkalmazá-sa. A vita most eldőlt, eldöntötte a meg nem kérdezett nemzet. De a döntés nem a szo-cializmus, csak annak tőlünk idegen formája ellen történt.

3. Végül az sem közömbös, hogy a szocializmus vállalásával vagy elvetésével mit nyerünk s veszünk a világban. Ebben a pillanatban hallgattam végig a magyar szemle-gességi nyilatkozatot. Ki nem helyesli, hogy a magyarság semmiféle hatalmi csoporto-sulásban részt ne vegyen? Azonban épp ezzel önkéntelen kapcsolatba kerülünk az ál-lamoknak azzal az egyre növvő, semlegességre törekvő tömbjével, amelyek között véle-ményem szerint a helyünk is van. Lengyelországra, a szabadság felé haladó Duna-né-pekre, a színes nemzetek világára gondolok. Ezek a népek pedig vagy szocialisták, mint Lengyelország s Jugoszlávia, vagy ősi eszméik alapján, de a szocializmussal rokon rend-szerek felé haladnak, mint India. Ezek a népek kétségkívül sorra elidegenednek tőlünk, ha mi csak látszatra is, abba esnének vissza, amit ők polgári demokráciának neveznek. De ugyanezt kívánja az a tisztelet is, amelyet a Szovjetunió népeiben viselkedésünkkel, re-mélünk, kivívtunk, sőt úgy hiszem, a Nyugat jobbainak a figyelme is, akik e meghök-kentő forradalom után mintaadó politikai berendezkedést várnak tőlünk.”

Azok az írók, akik részt vettek az októberi felkelést megelőző idők irodalompoliti-kai harcaiban, tulajdonképpen két politikai párt keretei között kívántak közéleti tevé-kenységet kifejteni. A kommunistapárt-ellenzék tagjai, így Déry Tibor, Háy Gyula, Zek Zoltán, Benjámin László, Aczél Tamás, Méray Tibor, Gimes Miklós, Erdei Sándor, Ta-mási Lajos és mások annak a november 1-jén megalakult Magyar Szocialista Munkás-pártnak a keretében kívántak volna dolgozni, amely Donáth Ferenc, Kádár János, Ko-pácsi Sándor, Losonczy Géza, Lukács György, Nagy Imre és Szántó Zoltán vezetésével a reformkommunizmus eszméit írta zászlajára. Az egykori népiíró-mozgalom, illetve pa-rasztpárt tagjai - Illyés Gyula, Féja Géza, Keresztury Dezső, Kodolányi János, Németh László, Remenyik Zsigmond, Sinka István, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tamási Áron és Ve-res Péter pedig az október 31-én létrehozott Petőfi Pártban vállaltak vezető szerepet: Féja a párt Új Magyarország című lapjának főszerkesztője, a többiek a „párt fölé rendelt irányító testület” tagjai lettek. Az irányító testületben vállalt megbízatás magyaráza-tául, egyszersmind a parasztság két pártjának: a kisgazdapártnak és a Petőfi Pártnak, il-letve ugyancsak megalakult társadalmi szervezetének: a Parasztszövetségnek az együtt-

működését óhajtvá *Tiszta beszéd* című, az Új Magyarország november 2-i számában Tamási Áron a következőket jelentette ki: „Tudomásul veszem, hogy két pártja van a parasztságnak, de társadalmilag a súlypontot a Parasztszövetségben látom, mely legyen az egész parasztság anyagi és szellemi érdekképviselete. Ezt a meggyőződésemet akartam kifejezni azzal is, hogy az újjáalakult s most a Petőfi nevét viselő pártnál vállaltam egy nem politikai, hanem szellemi természetű irányító szerepet. Bár nem vagyok tagja a pártnak, mégis hasznosnak láttam ezt megtenni. Hasznosnak azért, hogy a Petőfi Párton keresztül is a parasztság érdekei a legjobb úton tudjanak érvényesülni. Természetes azonban, hogy ugyanilyen készséggel támogatok minden országos jellegű munkát is, mely a parasztság érdekében már folyik vagy indulni fog. Mindezt úgy szeretném tenni, hogy munkám a magyar munkásság és az értelmiség érdekeit is előbbre vigye; megalakulás nélkül és szívemben azzal a hódoló buzgalommal, melyet forradalmunk ifjú hősei iránt érzek. Úgy hiszem, hogy az irányító testület többi írói, sőt a nép minden írója így gondolkodik. Hitünk és szándékunk egyesüljön a népével, hogy forradalomhoz méltó nemzetet és európai jövőt tudjunk építeni.”

Erre a jövőépítésre a történelem akkor nem adott időt. Az írószövetség november 2-i taggyűlése még a minél előbbi politikai konszolidáció és az építőmunka megindulása mellett nyilatkozott, mindazonáltal a viharfelhők már gyülekezni kezdtek az ország felett. A Magyar Pen Klub elnöksége nevében Képes Géza ezért fordult a következő távirattal a Pen Club Világszövetség londoni központjához november 3-án: „A magyar írók segélykiáltással fordulnak a világ íróihoz. Kérjük, szánjanak időt és fáradságot arra, hogy megtalálják a leghatásosabb módot szabadságunk ügyének támogatására. Hívják fel a világ közvéleményét, hogy a győztes forradalommal kivívott függetlenségünknek és országunk semlegességének megsértése szörnyű katasztrófához vezetne. Sorunk nem politikai kérdés, hanem élet és halál ügye. A magyar írók teljes egységben arra kérik főtitkár urat, hogy mindezt közölje táviratilag a Pen-centrumokkal.” Am arra, ami már készülöben volt, csak azok számítottak, akik a legnagyobb pesszimizmussal ítélték meg a világpolitikai fejleményeket. Mint később Erdei Sándor az írószövetség december 28-i közgyűlésén mondotta: „November 3-án, szombaton este mindannyian azzal feküdtünk le, hogy a következő héten indul a munka, indul a harc, most már nem fegyverrel, hanem az ész és a kéz munkáló erejével. S november 4-én hajnalban ágyúdörgésre ébredtünk.” A rádióban elhangzott Nagy Imre miniszterelnök utolsó szózata, majd 7 óra 57 perckor Háy Gyula emlékezetes felhívása a világ értelmiségéhez: „Itt a Magyar Írók Szövetsége. A világ minden írójához, tudósához, minden írószövetségéhez, akadémiajához, tudományos egyesületéhez, a szellemi élet vezetőihez fordulunk segítségért. Kevés az idő. A tényeket ismeritek, nem kell ismertetni. Segítsetek Magyarországon! Segítsetek a magyar népen! Segítsetek a magyar írókon, munkásokon, parasztokon, értelmiségi dolgozókon! Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!” A tizenkét napja tartó felkelés a Budapestre bevonuló páncélosok tüzében véget ért.

(Az írószövetség utóvédharca és a decemberi íróközgyűlés) A szovjet csapatok budapesti bevonulása, a felkelés leverése és a Kádár János vezette kormány hivatalba állítása után az október és november fordulóján létrejött politikai struktúra szétesett: Nagy Imre és csoportja a jugoszláv követségen keresett menedéket, a felújult koalíciós pártok ismét megszüntették tevékenységüket, idővel számos politikus és több író - közöttük Ignótus Pál, Faludy György, Pálóczi-Horváth György, Túz Tamás, Határ Győző, Enczi Endre, Szász Béla, Aczél Tamás, Méray Tibor - Nyugatra menekült, mások pedig letartóztatásba kerültek. Megszűntek a korábbi lapok és a felkelés idején megindult újságok is, csupán néhány földalatti lap - így Gimes Miklós, majd Kende Péter szerkesztésében az Október Huszonharmadika, illetve Gáli József és Obersovszky Gyula szerkesztésében az

Élünk - próbálta meg ébren tartani a népfelkelés szellemét. Az írószövetség november 12-én hallatott ismét magáról, amikor a Magyar Tudományos Akadémia, a Zeneművészek, a Színházművészek, a Filmművészek, az Építőművészek, a Képző- és Iparművészek Szövetsége, a Magyar Rádió, a Magyar Távíratok Iroda, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság és a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága vezetőségeivel együtt a következő nyilatkozatot adta ki: „Kiáltvány. A magyar értelmiség az ország népéhez!

A magyar nép az elmúlt hetekben bennünket is magával ragadó szenvedéllyel és egységben nyilvánította ki akaratát. Amíg új, békés akaratnyilvánításra módot nem adnak neki, ehhez nekünk, íróknak, művészeknek, tudósoknak, értelmiségieknek bármit hozzáfűzni, ezen alkudozni sem szándékunk, sem jogunk.

A nemzeti szabadságharc vívmányai alapján tehát a magyarság életének jövőendő képét a következő pontokban jelöljük meg:

1. Magyarország minden idegen hatalomtól független, semleges ország legyen. Ennek feltétele: a szovjet csapatok hagyják el az országot.

2. Magyarország társadalmi és gazdasági rendszere a demokratikus eszközökkel felépített szocializmus legyen a nemzeti sajátosságok figyelembevételével, érvényben tartva az 1945-ös földreformot és a gyárak, nagyüzemek, bányák, bankok társadalmi tulajdonba vételét.

3. Magyarország vállalja ENSZ-tagságával járó összes kötelezettségeit, és él annak jogaival.

4. A magyar állam minden polgárának biztosítva legyen az emberi szabadságjogok teljessége.

5. Jelen történelmi helyzetünkben a csak pártérdekek szerint való gondolkodás nem szolgálja a szabadságharc legnagyobb kincsét, a nemzeti egységet. Az írószövetség és az alábbi szervezetek éppen ezért a magyar munkássággal, parasztsággal és a forradalmi ifjúsággal vállalnak sorsközösséget. A közvetlen kibontakozás feladatait az ő demokratikusan megválasztott szerveikkel együttműködve kívánjuk munkálni.

6. Rendkívüli helyzetünkben különös hangsúllyal kívánjuk felemelni szavunkat minden egyéni és hatósági terror vagy önkény, továbbá a múlt diktatórikus eszközeinek visszaállítására, visszacsempészése ellen. Kívánjuk, hogy a törvényes igazság érvényesüljön. A bűncselekménnyel terhelteket a bíróság előtt, nyílt tárgyalásokon kell felelőségre vonni.”

Az írószövetség vezetősége aggodalommal értesült arról, hogy a szovjet haderő a fegyveres harcokban elfogott fiatalok egy részét szovjet területre szállította át. Ezt az aggodalmát fejezte ki az elnökségnek a Szovjet Írószövetséghez intézett november 17-i távirata: „Az igazság és az aggodalom hangján szólunk Önökhöz. A magyar nép szabadságharcot vívott a demokratikus jogokért, és azzal, hogy a szocializmust a maga nemzeti formájában építse tovább. Ezt a célt olyan tények veszélyeztetik, amelyekről röviden értesíteni fogjuk Önöket. Eme veszélyeztető tények közül most csupán azt az egyet akarjuk kiemelni, hogy ifjúságunk elhurcolása és szellemi életünk egyes tagjainak letartóztatása, az elhurcolt ifjak nyilvánvaló deportálása megkezdődött. Népünk feljajduló szavával kérjük, hogy győzzék meg népüket, pártjukat és kormányukat az elhurcolások és deportációk azonnali beszüntetéséről. Hiszünk abban, hogy kiáltó szavunkat megértik és rögtön cselekedni fognak.” Néhány nappal később az elnökség küldöttséget bízott meg azzal, hogy tárgyaljon a magyar karhatalom, illetve a szovjet csapatok parancsnokságával a deportálások megszüntetése érdekében; a tárgyalások eredményeiről az írószövetség nyilatkozatot jelentetett meg. Ugyanez a nyilatkozat hitet tett az irodalom szabadsága és feltétlen igazmondási kötelezettsége mellett, s foglalkozott a sztrájkjog kérdésével, illetve a munka újakezdésének feltételeivel: „Az írószövet-

ség a sztrájkot annyira a munkásság sajátos fegyverének tartja, hogy ebben a kérdésben mindenféle kezdeményező lépésre csakis a munkásságot ismeri el illetékesnek... Az írószövetség a békés, munkás, szabad élet mielőbbi biztosítását kívánja, hogy zavartalanul és új eszközökkel bár, és változatlan erővel küzdhessünk a forradalom vívmányainak megőrzéséért és továbbfejlesztéséért.” November 19-én szovjet újságírók egy csoportja tett látogatást az írószövetség székházában, ahol beszélgetéseket folytatott, majd ezekre a beszélgetésekre hivatkozva A. Romanov aláírásával olyan közlemény látott napvilágot a Lityeraturnaja Gazetában, amely eltorzította a magyar írók véleményét. Az írószövetség egy tiltakozó levél elküldésére kényszerült, e levél azonban, sajnós, válasz nélkül maradt. Tiltakozó távirat elküldésére kényszerült az írószövetség a miatt a nyilatkozat miatt is, amelyet Bölöni György és Illés Béla jelentetett meg a magyarországi eseményekről a L'Humanité és a Les Lettres Françaises című lapokban. A tiltakozás a következőket állapította meg: „A Magyar Írók Szövetségének elnöksége közli, hogy Illés Béla és Bölöni György cikkei legfeljebb néhány magyar író véleményét fejezik ki, nincs joguk arra, hogy a magyar írók összessége nevében beszéljenek. Sajnáljuk, hogy a haladó francia sajtó, a tények hiányos ismeretében, olyan nyilatkozatoknak adott helyet, amelyek ellentmondanak az igazságnak, s eltorzítják a tényeket.”

Látogatást tett az írószövetségben André Stil francia kommunista lapszerkesztő, aki arról értesítette a szövetség vezetőit, hogy a francia írók nemzeti bizottsága - Aragon, Sartre, Vercors és mások aláírásával - november 6-án táviratot küldött Kádár János miniszterelnökhöz, és ebben az írók szabadságjogainak tiszteletben tartását kérte. Erre a táviratra Veres Péter elnök a következő távirattal válaszolt: „November 28-án André Stil úrtól értesültünk arról a táviratról, amelyet Önök november 6-án Kádár János miniszterelnökhöz intéztek a magyar írók fizikai és erkölcsi biztonsága érdekében. Köszönetünket fejezzük ki ezért. Kései válaszunknak az az oka, hogy nálunk a sajtó nem közölte az Önök táviratát, így mostanáig nem tudtunk róla. Reméljük, hogy az Önök baráti közbenjárása jó hatással lesz, az eddig eltűnt, illetve letartóztatott íróink a következők: Lukács György, Újhelyi Szilárd, Erdei Ferenc, Sándor András. Baráti üdvözléssel.” December 4-én az írószövetség küldöttsége Krishna Menon indiai diplomatával tárgyalt, aki azért tartózkodott Budapesten, hogy kipuhatolja egy esetleges politikai kompromisszum lehetőségét. Kapcsolatba lépett az írószövetség elnöksége a budapesti munkástanáccsal és a szakszervezetekkel, illetve az egyetemi ifjúság szervezetével: az újjáalakult Mefesszel (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége), s levélben tiltakozott Kádár Jánosnál és Münnich Ferencnél azok ellen a rágalmak ellen, amelyeket Dobi István és főként Marosán György terjesztett, midőn „ellenforradalmi” tevékenységgel vádolta meg az irodalmi életet. Közben próbált járni az elnökség a letartóztatott írók - **Eörsi István**, Fekete Gyula, Gáli József, Lükő Gábor, Molnár Zoltán és Sándor András - érdekében is, a szabadon bocsátásukért tett lépések azonban nem jártak eredménnyel.

Végül az elnökség levélben tiltakozott Kádár János miniszterelnöknél amiatt, hogy a Lapkiadó Vállalat megszüntette az irodalmi folyóiratok megjelentetését. A levél szövege a következő: „December 19-én a Lapkiadó Vállalat vezetősége közölte a Magyar Írók Szövetsége folyóiratainak szerkesztőivel, hogy a lapokat többé nem jelenti meg, s ezért a szerkesztőknek és valamennyi szerkesztőség személyzetének hatheti tartóidőre felmond. A Magyar Írók Szövetsége elnöksége reméli, hogy ez az intézkedés a kormányzat tudta nélkül mint alsóbb hivatali szerv túlkapása jött létre. A kormányzervektől eddig kapott ígéretek ezzel homlokegyenest ellenkeztek is. Valóban, Kállai Gyulától és Kádár Jánostól kaptunk olyan ígéretet, amellyel ez az intézkedés ellenkezett. Az írószövetség lapjainak ideiglenes szünetelését, bár nem helyeseltük, de mint átmeneti intézkedést rövid időre, tudomásul vettük. A lapok beszüntetését és a szerkesztők és

szerkesztőségi dolgozók elbocsátását azonban nem tudjuk másnak tekinteni, mint a magyar nemzeti irodalom egésze ellen intézett durva, hazafiatlan és haladásellenes támadásnak. Mivel arról az irodalomról van szó, amely évekig szinte egyedül küzdött a Rákosi-önkény ellen, a közvélemény a Lapkiadó intézkedését óhatatlanul a rákosista elemek újabb felháborító retorziójának tekinti. Mindezek miatt az Írószövetség elnöksége határozottan tiltakozik a Lapkiadó közölte intézkedés ellen, és kéri Önt, hogy ezt az intézkedést semmisítse meg.” Ugyancsak levelet küldött a szövetség az időközben felállított Tájékoztatói Hivatalnak, ebben kérte a korábbi lapok újraindítását, illetve a Magyar Orfeusz és a Magyar Írás című új folyóiratok engedélyezését. Emellett az írószövetségre hárult a munka és jövedelem nélkül maradt írók támogatása, a vidékről beérkezett élelmiszersegélyek elosztása: december folyamán nagyjából ez a feladat kötötte le a szövetség munkatársait.

Mindezek után drámai helyzetben ült össze a december 28-ára összehívott közgyűlés, amely tulajdonképpen csak arra vállalkozott, hogy áttekintse az elmúlt két hónapos időszak eseményeit és kifejezésre juttassa azokat az eszméket és elveket, amelyeket a magyar íróársadalom döntő többsége egyértelműen elfogadott. A közgyűlésen Veres Péter elnökölt, az elnökség beszámolóját Erdei Sándor főtítkár adta elő. „Ez a két hónap - kezdődött a beszámoló - nagy és nehéz idő nemzetünk történetében. Beszámolómnak nem lehet célja, hogy átfogja és megmérje ezt az időt. Irodalmunk az utóbbi esztendőben ugyan már egyre érthetőbb szóval vallotta és vallja magát a nemzet lelkiismeretének, s a magyar írók az október 23-án indult nemzeti demokratikus felkelésben együtt éreztek és együtt gondolkodtak a megmozdult néppel. Az írószövetség elnöksége a forradalmi mozgalom minden fontos pontját nyilatkozatban fogalmazta meg, és ha mód volt rá, nyilvánosságra hozta véleményét az eseményekről és a kibontakozás útjáról. Így az elnökség tevékenységének mostani áttekintése látszólag szükségképpen léphetne fel azzal az igénnyel, hogy átfogóan, történelmileg értékelje a népmozgalmat és a felkelést.” Ez utóbbi feladatra Erdei nem vállalkozott, csupán az írószövetség két hónapos tevékenységének krónikáját készítette el. Első szavaival elutasította azt a hivatalos helyen már megfogalmazott vádat, amely szerint a fegyveres felkelésbe torkolló társadalmi és politikai válságot az írók fellépése okozta volna: „Vannak hangok, amelyek vádként emlegetik, hogy a magyar írók a főtettesek október 23-a szellemi előkészítésében. Ezt a »vádat« egyszerűen idézőjelbe tesszük, s ezzel elintéztünk tekintjük az ilyen állításokkal való vitát. Nincs mit szólnunk azokhoz, akik még mindig nem vették észre, hogy új irodalmunk nagy része jó szándékú, de tengernyi hazugság után akkor kezdett valóban irodalomná válni, amikor a lelepleződött hazugságokkal szembefordulva kezdte megérezni a magyar társadalomban ténylegesen meglévő erőket, amikor a jelszavak közül kezdte meghallani és kimondani a magyar nép igazi szavait. Sokan későn hallottuk meg és későn kezdtük kimondani, de - Déry Tibor szavaival - »ha későn is, de mindenkinél korábban kezdtük el a nyílt harcot a zsarnokság ellen«. Az előbb említett hangok nem azt kérik tőlünk számon, hogy miért későn kezdtük, hanem azért akarnak elítélni, mert egyáltalán elkezdtük. Így hát számukra nincs mondanivalónk.”

A beszámoló ezután részletes képet adott arról, hogy az írószövetség milyen lépéseket próbált tenni a demokratikus kibontakozás érdekében, szólt a letartóztatásban lévő írók helyzetéről, és hangot adott annak a véleménynek, hogy az irodalmi folyóiratok felszámolása, a könyvkiadók munkájának szüneteltetése alig helyrehozható szellemi károkat okoz. Szóba kerültek az írószövetség külföldi kapcsolatai, illetve azok az írások, amelyek a külföldi sajtóban próbáltak képet adni a magyarországi események jellegéről. Végül hitet tett azok mellett az eszmék mellett, amelyeket az irodalmi élet már évek óta képviselt, s amelyeket az októberi népfelkelés is megfogalmazott: „Mint a beszámolóból kiderült, kezdetben arra fordítottuk a fő erőt, hogy lehetőségeinkhez képest sür-

gessük a hivatalos hatalmat a szükséges politikai változtatások gyors végrehajtására. Ma sincs rá okunk, hogy ezt a tevékenységet helytelenítsük. Hitet tettünk a nép mellett: a munkásosztály érdekképviselői szervei mögé álltunk, sürgettük a parasztság érdekvédelmét, a fiatalok, az értelmiségiek összefogását. Ma is valljuk: a magyar társadalom valódi erőinek szervezetsége és e szervezetségre épülő politikai vezetés nélkül nincs kibontakozás. Mindenfajta ellenforradalmi kísérletet csak dolgozó társadalmunknak ez a szervezetsége győzhet le, s ennek megvalósítása sokkal fontosabb a pártoskodásnál. Minden nyilatkozatban elhatároltuk magunkat a kapitalista restaurációtól és a rákosista restaurációtól is. Akik szemünkre vetik, hogy főleg a Rákosi-féle restaurációs kísérletek ellen harcoltunk, vegyék észre, hogy közvetlenül, a belülről fenyegető és a hatalomban lévő veszély ellen sürgetőbb volt a harc, és azt is vegyék észre, hogy a kapitalista restauráció ellen sem szavak, nagyhangú nyilatkozatok védik meg a szocialista fejlődést, hanem a tettek: s a mi teendőink között legelső volt – és ma sem szorul háttérbe – a Rákosi-rendszer okozta nagy károk helyrehozatala, a súlyosabbnál súlyosabb bűnök jóvátétele, hibák kijavítása. Csak egészséges szocialista fejlődést lehet eredményesen megvédeni a kapitalista restauráció ellen.”

Erdei beszámolóját követve az elnökség nevében Tamási Áron terjesztette a közgyűlés elé a *Gond és hitvallás* című „ünnepélyes állásfoglalást”:

„Egy ezredév alatt sok zivatar verte nemzetünket. De a zivatarkor borújában is két fény mindig hű maradt hozzá. Egyik a nemzet csillaga, mely vészek idején is áttört fényével a homályon: a másik pedig virrasztó költőink fáklafénye, mely a magyarság számára ma is tanítás.

Számunkra több is annál, mert kötelező örökség.

Hűséggel szeretnők ezt az örökséget hordozni. Nehéz. De megtennünk mégis az egyetlen út, mert nincs feloldás. Itt állunk hát a számadás és a vallomás erkölcsi kényszere alatt. Itt állunk az októberi szabadságharc véres halmán, melyet egy nép reménye ostromol. Ha egy évtizedre visszatekintünk erről a halomról, szenvedőnek és várakozónak látjuk a népet. Szenvedett, mert korának eszméit, melyeket tíz év előtt reménnyel üdvözölt, idegen formában és zsarnoki módon akarták életévé tenni. A hosszú kényszer alatt kiújultak természetén a történelmi sebek, s nemzeti függetlenségét veszendőnek látta. Szenvedő és igaztalan sorsában gyógyulásra áhítva vágyakozott s nemzetté lenni sóvárgott.

Ebben a vágyban és sóvárgásban van a forrás, mely október 23-án feltört a mélyből. Mint ennek a forrásnak neves tanúi, keserves szívvel kell megmondanunk, hogy a szovjet kormányzat történelmi tévedést követett el, amikor vérrel festette meg forrásunk vizét. Dicső költőink élő szelleme és az emberi igazság segít nekünk abban, hogy jóslatot tegyünk: eljön az idő, amikor a megtévedt hatalomnak is meg kellett bánnia ama tigrást, amelyben Petőfi elveszett. Hitünkben és népünk ismeretében mindenkit óvunk attól a téves ítélettől, hogy szovjet fegyverek nélkül a szocializmus vívmányait kiirtotta volna a forradalom. Tudjuk, hogy nem. Mert a munkásosztály, a parasztság és a java értelmiség híve volt és változatlanul híve a demokráciának és a társadalmi szocializmus vívmányainak, melyeket nem elszoraszni akart, hanem élővé tenni inkább. Élővé tenni, azaz a maga magyar testéhez szabni és nemzeti hagyományainak szellemével is megtölteni.

Ezt akartuk és ezt akarjuk ma is, akik a nép vágyainak ígéit hirdetjük és a jobb jövőre tesszük írói sorsunkat. Ezért szólunk külön és együtt az 1945-ös földosztás népi törvénye mellett; nemkülönben a bányák, az üzemek és a bankok ügyében, hogy azok a társadalom tulajdonában virágozzanak. De vajon terem-e elegendő módon a föld, ha a paraszt a termelés módjaiban kedvét nem leli? S vajon virágozik-e a közösségi vagyon, ha nem egészséges a társadalom?

Igen, nemzeti függetlenség nélkül kedvesezgett a munkás és a paraszt, a kéz és az értelem, egészséges társadalom nélkül pedig nem gyarapszik a közös vagyon. Meg kell hát szerezniük, és éppen a szociális haladás érdekében a nemzeti függetlenséget; s a népi önkormányzat útján meg kell teremtenünk az egészséges társadalmat.

A nemzeti függetlenség és a társadalmi rend demokratikus felépítése: ez a magyarság vágya, melyet mi is hordozunk és munkába önteni törekszünk. S miközben szívünket és írói életünk jövő napjait betölti ez a szándék, a nemzeti egység bölcsője mellől tolmacsoljuk is mindenkinek. A közös cél gondjában kezünket nyújtjuk a munkásoknak, köszöntésünket lélekből küldjük a parasztságnak és szívből az ifjúságnak. Győzzük meg együtt a politika vezetőit, hogy a politika nem lehet öncél, hanem csak a nép üdvére eszköz; s készítsük őket arra, hogy a magyarság egységes óhaja szerint használják ezt az eszközt. Vagyis a függetlenség kivívására egyfelől, belső életünkben pedig arra, hogy a munkások és a parasztok törzsére, a szellem és az értelmiség segítségével, felépüljön az egészséges magyar társadalom, az önkormányzat demokratikus módján. Csak így jöhet létre az erős és gazdag állam, melynek barátsága más államokkal igaz és tartós, s amely nemcsak számúzi az emberi kizsákmányolást, hanem maga sem nehezedik nyomasztó terhével a népre. A nyugalmas és dolgos társadalom, a nép jólétén örökdő állam fölött emígy biztos záloga lesz a jövőnek a nemzet.

Mindezekben magyar gondjainkat röviden elmondottuk és véleményünkről hitvallást teszünk. Írói munkánk igéi lesznek szavaink, gondunk örökös az időben, véleményünk pedig a közírás betűibe és irodalmi művekbe költözik.

Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett. Ebben a hűségben, hitvallásunk alapján, gondozni és védeni fogjuk a magyarság szellemét. Erkölcs legyen a munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotóereje, az emberiség és eszméivel a kor.

Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz, s egyedül így válhatunk későbbi nemzedékek érdemes őseivé.”

Az elnökségi állásfoglalást nyolc ellenszavazattal és négy tartózkodással a közgyűlés elfogadta, majd megkezdődött a beszámoló vitája. Néhányan, így Madarász Emil, Trencsényi-Waldapfel Imre és Gereblyés László az akkoriban megrögződő hivatalos állásfoglalások szellemében támadták azt, hogy a beszámoló népfelkelésnek minősítette az októberi tömegmozgalmat, egyszersmind azt követelték, hogy az írószövetség vállaljon szolidaritást a kormány tevékenységével. Ennek során kellemetlen incidensre is sor került, Geréb László „Fogja be a száját, pimasz!” felkiáltással kívánta leinteni a közbeszóló Illyés Gyulát, ez a közgyűlés általános felháborodását váltotta ki. Részben a kormánypárti írók véleményét vitatva szólalt fel Déry Tibor, aki először Mihail Solohovnak a Népszabadságban megjelent nyilatkozatával szállt vitába, a neves szovjet író ugyanis megróta a magyar írói társadalmat azért, mert úgymond, tétlenül nézték a „reakció előretörését”. „En itt erről a helyről - szögezte le a felszólaló - valamennyi magyar író nevében tiltakozom ez ellen a vajmi kevés felelősségérzetre valló ítélet ellen. Nemcsak igazságtalannak bélyegzem meg, de ízlésemet és erkölcsi egyensúlyomat is sérti, hogy egy nagy hatalom író képviselője mondja ezt az ítéletet egy kis nemzet írói felett, éppen egy olyan történelmi pillanatban, amikor ha másért nem, okosságból és lojalságból is a legnagyobb tapintattal kellene bánni a nemzeti önérettel. Az igazságra való törekvés, az igazság fáradszaktalan kutatása az író legnemesebb hagyománya. Kérdem Solohovtól, vajon nem gondolt-e arra, hogy más oka is lehet annak, ha a magyar írók bátorsága nem vonult hadba az ellenforradalom ellen? Talán egyszerűen az, hogy nem volt ellenforradalom. Ellenforradalom abban az értelemben, ahogy a hivatalos politika megfogalmazta és átminősíti az október 23-án kezdődött népi forradalom jellegét. Senki nem vitatja ebben az országban, hogy volt, aki kihasználta, volt, aki visz-

száélt a forradalommal, s hogy külföldön is, belföldön is akadtak, akik a maguk üzleteit kötögették a népfelkelés cégére alatt. De az árnak irányát vajon a szenny szabja-e meg, amelyet magával sodor? Nekünk, magyar íróknak egyöntetűen az a véleményünk, hogy népünk történelmének s benne a munkásmozgalomnak legnagyobb, legtisztább és leg-egységesebb forradalma nyomatott el, kevés államférfiúi bölcsességgel elhamarkodot- tan, mielőtt magunknak módunkban lett volna kisöpörni a szemetet és rendet teremte- ni az országban. De hogy éppen a magyar íróársadalom mennyire felkészült, milyen érzékenyen felelt minden elhajlásra, arra bizonyíték a szövetség valamennyi írásbeli, újságbeli és rádióan elhangzott hivatalos nyilatkozata, de a szövetség minden tagjának egyéni fellépése is. Mindegyik szinte unalomig elismétli az íróknak a szocializmus mel- lett tett hitvallását.” Ezután számos olyan dokumentumot idézett fel, amelyben az író- szövetség határozott szavakkal utasított el minden esetleges ellenforradalmi kísérletet és polgári restaurációt.

Horváth Zoltán a Magyar Újságírók Szövetsége elnökségének nevében nyilvání- totta ki az újságírók szolidaritását az írószövetséggel. Ő is említést tett a letartóztatás- ban lévő újságírókról: Gimes Miklósról és Obersovszky Gyuláról, s a maga részéről elfo- gadva az Erdei Sándor által adott politikai visszatekintést, az írók és az újságírók össz- fogásának szükségességét emelte ki, mint mondta: „Folytassunk közös harcot azért, hogy félelem nélkül, becsületesen lehessen írni s becsületesen lehessen kifejezésre jut- tatni azt, ami hitünk és meggyőződésünk szerint a magyar nép akarata és a magyar szo- cializmus építése.”

Ezek után Erdei Sándor válaszolt az elhangzottakra, hitet tett a magyar szellemi élet folyamatossága mellett, s felolvasta az írószövetség elnökségének december 3-i ál- lásfoglalását: „A magyar írók minden körülmények között a magyar népet szolgálják, tollukat nem adják eszközül semmiféle kormány- vagy pártérdek kiszolgálására. Hitet teszünk a magyar szellemi élet folyamatossága mellett. Ha megszólalunk, csak tiszta fő- rumon hallatjuk szavunkat, és minden körülmények között csak az igazat mondjuk. Je- lenleg is követeljük a kormánytól, hogy adja vissza az írószövetség lapjainak, folyóíra- tainak folytatási jogát. Követeljük a könyvkiadás folytatását.” Végezetül az elnöklő Ve- res Péter az írószövetség autonómiájának fenntartása mellett nyilatkozott: „akármi- képpen fejlődik a magyar társadalom kormányzása, belső élete, akár pártkormány lesz, akár valamely sajátlagos újfajta koalíció születik, mi mindenesetre úgy tartjuk helyes- nek, célszerűnek, okosnak, sőt a kormányzat érdekében valónak, hogy az írószövetség autonómiája, mint társadalmi és szellemi testületé, biztosíttassék, hogy ne kelljen nekünk semmiféle kormányzatot, mondom, még egy kedvünk szerinti kormányzatot sem közvetlenül támogatni, sem a saját fórumokon, sem sehol”.

Ez az autonómia azonban, lehet mondani, már csak percekig létezett: nem sokkal a taggyűlés után a kormány Siklósi Norbert személyében miniszteri biztost nevezett ki az írószövetség élére, egyszersmind felfüggesztette annak önkormányzatát. Ezt a Népszab- adság 1957. január 18-i száma a következőkben jelentette be: „A Belügyminisztérium megállapította, hogy a Magyar Írók Szövetségében a Magyar Népköztársaság érdekei- vel ellentétes tevékenység folyt. Ezért a belügyminiszter a Népköztársaság Elnöki Taná- csának az egyesületek feletti felügyeleti jogkör gyakorlásáról szóló törvényerejű rende- lete alapján a Magyar Írók Szövetségének működését ideiglenesen felfüggesztette. A kormány az írószövetség ügyeinek intézésére kormánybiztost nevezett ki.” Ezután több író is letartóztatásba helyeztek, s hamarosan megindultak az írópercek, amelyek során Déry Tibort, Hágy Gyulát, Zek Zoltánt, Tardos Tibort, Molnár Zoltánt, Fekete Gyulát, Vargha Domokost, **Eörsi Istvánt** és Gáli Józsefet ítélték többnyire igen súlyos börtönbüntetésre. Mindez gyakorlatilag az írószövetség munkájának megszüntetését és a magyar irodalmi élet szétverését jelentette: a szövetség új körülmények között, egé-

szen más politikai platformon csak 1959-ben alakulhatott újjá, és csak a hatvanas évek közepére, miután az elítélt írók ámnesztíában részesültek, indulhatott meg az irodalmi konszolidáció.

FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM

Aczél Tamás-Méray Tibor: Tisztító vihar. Adatok egy korszak történetéhez. London. é. n. Big Ben Publishing Company.

Rainer M. János: Kulturális és ideológiai viták: az Irodalmi Újság 1953-1956. Jelenlét 13. szám. A Magyar Írók Szövetsége 1956. december 28-án tartott taggyűlésének jegyzőkönyve. AB Független Kiadó. Bp. 1983.

1956. A forradalom sajtója. Harmadik, bővített kiadás. Giromagny, 1986. Nagy Ernő kiadása. A forradalom előzményei, alakulása és utóélete. Tanulmányok és kronológia. Paris-New Jersey, 1987. Magyar Füzetek kiadása.

Irodalom és politika. Literatura 1989. 1-2. szám.

Az Irodalmi Újság 1956-os évfolyamának számai.

